

Ghalib
(International Journal of Law, Political Science and International Relations)

Journal Homepage: www.ghalibqjournal.com

ISSN

P: [2788-4155](https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.15.I.2.1)

E: [2788-6441](https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.15.I.2.1)

OPEN ACCESS

Publisher: [Ghalib University-Herat](http://www.ghalibqjournal.com)

<https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.15.I.2.1>

An Analysis of the Government's Legal Policies on Spatial Planning in Afghanistan: An Approach to Ensuring the Right to Equal Opportunities in Hard and Soft Infrastructure

Qasem ali sadaqat¹

¹. Department of Law, Faculty of Law and Political Science, Khatam-al-Nabieen University (PBUH), Kabul. (sadaqat1345@yahoo.com)

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research
Article

PP: 1-37

Received:
08/01/2026

Accepted:
05/08/2026

Published:
25/08/2026

Background and Objective: Spatial inequality is one of the most significant development challenges in Afghanistan, resulting in unequal access to hard infrastructure (such as water, electricity, transportation, and land) and soft infrastructure (including education, healthcare, social protection, and inclusive institutions). This imbalance exacerbates poverty, marginalization, social injustice, weakened national cohesion, and political instability. This study aims to examine the role of territorial planning in the government's legal policymaking, with particular emphasis on ensuring equal opportunities and reducing spatial inequality.

Methods: This study adopts a descriptive-analytical approach and employs deductive, inductive, and documentary analysis methods. In addition, statistical data and reports, particularly those published by the World Bank, were used to examine and compare the status of spatial justice and the distribution of infrastructure across different regions of Afghanistan.

Findings: The findings indicate that achieving equal opportunities in access to both hard and soft infrastructure requires coherent and legally binding policy frameworks implemented through territorial planning. The absence of such an integrated framework perpetuates spatial inequality and the deprivation of less-developed regions. As a comprehensive planning framework, territorial planning facilitates the equitable distribution of resources, the effective utilization of territorial capacities, and the reduction of regional disparities.

Conclusion: Integrating legal policies based on equal opportunity into the territorial planning system promotes balanced development, reduces discrimination, strengthens social and national cohesion, enhances public trust in government, and optimizes the utilization of territorial capacities. Therefore, territorial planning should be regarded by policymakers as an effective strategy for advancing spatial justice and achieving sustainable development in Afghanistan.

Keywords: Afghanistan, Equal Opportunity, Hard and Soft Infrastructure, Spatial Justice, Territorial Planning.

Cite this article: sadaqat, Qasem ali (2026). An Analysis of the Government's Legal Policies on Spatial Planning in Afghanistan: An Approach to Ensuring the Right to Equal Opportunities in Hard and Soft Infrastructure. *Ghalib Journal*. 15 (2).1-37. <https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.15.I.2.1>

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Introduction

Spatial equality is a fundamental issue directly linked to access to hard and soft infrastructure. Afghanistan is among countries where inequality manifests across three dimensions: social identity, social position, and social status. Spatial inequality produces adverse consequences that demand appropriate and fundamental solutions. The solution must be both legally binding and comprehensive, ensuring equal access to hard and soft infrastructure for all citizens. Such access should guarantee not only formal equality of opportunity but also substantive equality, serving as a legal framework for citizens suffering from spatial discrimination. The realization of these objectives is possible through the government's spatial planning framework, which must prioritize equal opportunity to reduce territorial discrimination and ensure spatial justice for all groups, particularly marginalized social and territorial communities.

This research addresses three central questions: (1) What are the key dimensions of spatial inequality in hard and soft infrastructure in Afghanistan? (2) What legal strategies should the government design and implement within territorial planning to ensure equal opportunities for access to hard and soft infrastructure? (3) What specific strategies should be incorporated into planning to address territorial discrimination against marginalized groups? The significance of this research derives from territorial planning's multiple functions: ensuring unity and cohesion, poverty alleviation, fostering national solidarity, reducing crime and rent-seeking, decreasing marginalization, ensuring political stability, increasing social mobility, and promoting social justice.

The existing literature on this topic adopts diverse approaches. Yazdanpanah Daro et al. (2019) examined internal factors affecting spatial planning in Afghanistan from a geopolitical perspective but did not address equal opportunity as a core principle. Nafeh Chaudry (2019) focused on land usurpation and related conflicts rather than spatial planning and equal opportunity. The World Bank's Afghanistan Spatial Disparities Assessment analyzed spatial inequality and factors of differential development but did not address mechanisms for ensuring spatial equality. This research fills this gap by systematically analyzing how legal policies can embed equal opportunity principles within territorial planning frameworks.

Methodology

This research adopts a descriptive-analytical approach, employing a combination of deductive and inductive reasoning alongside documentary analysis. The deductive method facilitates the construction of a theoretical framework grounded in the legal obligations of the state regarding the right to equal opportunity, particularly the state's positive and negative obligations in ensuring procedural rights that guarantee substantive rights. The inductive method examines the manifestations of spatial inequality across Afghanistan's provinces and regions through analysis of existing statistical data, governmental reports, and scholarly literature. Documentary analysis scrutinizes official government policies, legal instruments, and planning documents to assess whether existing frameworks adequately address equal opportunity principles. Statistical data from World Bank reports, particularly the Afghanistan Spatial Disparities Assessment (2021) and the Global Social Mobility Report (2020), were systematically analyzed to compare and evaluate the status of spatial justice and infrastructure distribution across different regions of Afghanistan. This comparative analysis enables identification of key patterns of spatial inequality and assessment of current policy effectiveness.

Results

The findings reveal persistent and multifaceted spatial inequality across Afghanistan, fundamentally impacting both hard and soft infrastructure. Geographically, Afghanistan's ring road, approximately 3,360 kilometers connecting 16 provinces, serves as the primary transportation artery. However, mountainous regions remain largely disconnected. Provinces along this route have significantly better access to services, while remote provinces such as Nuristan, Badghis, and Ghor rank lowest in specialized maternal healthcare, with Nuristan showing only 12% access compared to over 60% in 20 provinces. Literacy rates demonstrate similar disparities: central regions including Kabul have the highest rates at 51%, while southwestern provinces—Zabul, Kandahar, and Helmand—have rates below 20%. This pattern extends to economic opportunities, with employment-to-population ratios ranging from 52% in the south to 33% in the northeast.

Regarding soft infrastructure, education access reveals profound urban-rural divides. The World Economic Forum's Global Social Mobility Index shows Afghanistan's education system plagued by insufficient funding in disadvantaged regions, poor quality, and high student-teacher ratios, preventing children from marginalized backgrounds from reaching their educational potential. Healthcare access disparities manifest as the location of residence fundamentally determines access to quality services. Technology infrastructure presents perhaps the most stark disparity, with the GSMA Mobile Connectivity Infrastructure Index showing Afghanistan scoring only 31 in 2023—far below regional counterparts Iran (67), Pakistan (45), India (67), and Tajikistan (37). Only eight points of improvement occurred between 2016 and 2023, representing the slowest growth in the region.

The research demonstrates that territorial discrimination operates through multiple mechanisms. Ethnic segregation in cities like Kabul creates divided urban spaces with unequal distribution of resources and opportunities. The Kabul Urban Design Framework's failure to address ethnic segregation has resulted in neighborhoods characterized by social division rather than integration. Spatial rent-seeking and land usurpation by powerful groups further entrenches inequality, as evidenced by numerous documented cases of state land appropriation. Infrastructure decisions, such as the rerouting of the TUTAP electricity transmission line from Bamyan to Salang, exemplify how policy choices can marginalize certain regions and communities. These conditions collectively perpetuate a system where geographical location, ethnic identity, and social background determine access to fundamental services and opportunities.

The findings further indicate that achieving equal opportunities requires both formal and substantive equality. Formal equality in distribution—treating all citizens identically—proves insufficient when historical disadvantages and existing disparities are not addressed. Substantive equality, requiring targeted measures to compensate for past discrimination, emerges as essential. This necessitates policy instruments including positive discrimination for disadvantaged regions, redistribution of opportunities through spatial planning, elimination of structural discrimination in legal and institutional frameworks, ethnic inclusion strategies, and systematic combat against spatial rent-seeking. Territorial planning emerges as the comprehensive framework through which these policies can be implemented.

Conclusion

This research concludes that spatial inequality in Afghanistan profoundly impacts access to both hard infrastructure (land, water, electricity, transportation) and soft infrastructure (education, healthcare, social protection, inclusive institutions). Breaking this cycle requires legally binding policy strategies embedded within a comprehensive territorial planning framework incorporating equal opportunity principles and opportunity redistribution. Access

to hard infrastructure including land, standardized roads, appropriate transportation, water, electricity, and technology cannot be achieved without comprehensive spatial planning. Similarly, access to soft infrastructure relies fundamentally on hard infrastructure platforms. Equal opportunity guarantees require long-term strategic planning with specific indicators and elements—such as opportunity redistribution, positive discrimination, appropriate location models, elimination of structural discrimination, ethnic inclusion, and spatial rent elimination—all aimed at rectifying spatial inequality.

Territorial planning with these elements yields multiple positive functions: reducing inequalities stemming from identity, position, and social status; fostering national cohesion; ensuring political stability; enhancing citizen trust in government; reducing crime and social anomalies; and supporting state-building and nation-building efforts. The research establishes that territorial planning rests upon foundational principles including divine will (as justice is divinely ordained), human dignity (as discrimination contradicts human nobility), and spatial justice itself, all of which possess robust religious and rational foundations. This framework aligns both with Islamic jurisprudence and universal rational principles, offering a path toward balanced development and sustainable peace in Afghanistan's multi-ethnic society. Policies of opportunity redistribution through territorial planning represent not merely an economic strategy but a fundamental human rights imperative, essential for addressing Afghanistan's complex developmental challenges and building a more just and inclusive society.

Conflict of Interest

The results of this research do not conflict with any natural or legal persons. It has not received any financial support from governmental or private institutions.

Acknowledgment

The author would like to express sincere gratitude to Khatam-al-Nabieen University for their institutional support, and to the research participants and colleagues who contributed valuable insights during the preparation of this work.

	 (مجله بین المللی مطالعات حقوقی، سیاسی و روابط بین الملل) صفحه اصلی مجله: www.ghalibjournal.com ISSN P: 2788-4155 E: 2788-6441 OPEN ACCESS	
https://doi.org/10.58342/ghalibqi.V.15.I.2.1		ناشر: پوهنتون / دانش گاه غالب - هرات

تحلیل سیاست های حقوقی دولت در زمینه برنامه ریزی سرزمینی در افغانستان

(با روی کرد تضمین حق برابری فرصت در زیرساخت های سخت و نرم)

قاسم علی صداقت

^۱ بخش حقوق، پوهنزی / دانش کده حقوق و علوم سیاسی، پوهنتون / دانش گاه خاتم النبیین (ص)، کابل، افغانستان (sadaqat1345@yahoo.com)

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

علمی - پژوهشی

صص: ۱-۳۷

دریافت:

۱۴۰۴ / ۱۰ / ۱۸

پذیرش:

۱۴۰۵ / ۰۵ / ۱۵

نشر:

۱۴۰۵ / ۰۶ / ۰۳

زمینه و هدف: نابرابری فضایی از مهم ترین چالش های توسعه در افغانستان است، که دسترسی نامتوازن به زیرساخت های سخت (آب، برق، حمل و نقل و زمین) و نرم (آموزش، سلامت، حمایت اجتماعی و نهادهای فراگیر) را به دنبال دارد. این وضعیت، پیامدهایی چون فقر، حاشیه نشینی، کاهش انسجام ملی، بی عدالتی و ناپایداری سیاسی را تشدید می کند. پژوهش حاضر با هدف تحلیل نقش برنامه ریزی سرزمینی در سیاست گذاری حقوقی دولت، بر تضمین برابری فرصت و کاهش نابرابری فضایی تمرکز داشته است.

روش: این پژوهش با رویکرد توصیفی - تحلیلی و بهره گیری از روش های قیاسی، استقرایی و تحلیل اسنادی انجام شده است؛ همچنین، از داده ها و گزارش های آماری، به ویژه آمارهای بانک جهانی، برای بررسی و مقایسه وضعیت عدالت فضایی و توزیع زیرساخت ها در مناطق مختلف افغانستان استفاده شده است.

یافته ها: نتایج نشان می دهد که تحقق برابری فرصت در دسترسی به زیرساخت های سخت و نرم، مستلزم سیاست گذاری حقوقی منسجم و الزام آور است که در قالب برنامه ریزی سرزمینی اجرا شود. نبود چنین برنامه یی موجب تداوم نابرابری فضایی و محرومیت مناطق کم تر توسعه یافته می شود. برنامه ریزی سرزمینی، به عنوان چارچوبی جامع، امکان توزیع عادلانه منابع، بهره برداری از ظرفیت های سرزمینی و کاهش شکاف های منطقه یی را فراهم می سازد.

نتیجه گیری: ادغام سیاست های حقوقی مبتنی بر برابری فرصت در نظام برنامه ریزی سرزمینی، زمینه توسعه متوازن، کاهش تبعیض، تقویت انسجام اجتماعی و ملی، افزایش اعتماد عمومی به دولت و بهره گیری بهینه از ظرفیت های سرزمینی را فراهم می کند. از این رو، برنامه ریزی سرزمینی می تواند به عنوان راهبردی مؤثر برای تحقق عدالت فضایی و توسعه پایدار در افغانستان مورد توجه سیاست گذاران قرار گیرد.

کلیدواژه ها: افغانستان، برنامه ریزی سرزمینی، برابری فرصت، زیرساخت های سخت و نرم، عدالت

ارجاع به این مقاله: صداقت، قاسم‌علی. (۱۴۰۵). تحلیل سیاست‌های حقوقی دولت در زمینه برنامه‌ریزی سرزمینی در افغانستان (با رویکرد تضمین حق برابری فرصت در زیرساخت‌های سخت و نرم). فصل‌نامه علمی - پژوهشی غالب. ۱۵(۲).

<https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.15.I.2.1> ۳۷ - ۱

این مقاله تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر شده است.

۱. مقدمه

برابری فضایی از مسائل اساسی است که ارتباط مستقیم با دسترسی به زیرساخت‌های سخت و نرم دارد. کشور ما از جمله کشورهایی است که در آن زمینه نابرابری سه چیز است: ۱. هویت اجتماعی؛ ۲. موقعیت اجتماعی و ۳. وضعیت اجتماعی. نابرابری فضایی (مسأله اساسی) پیامدهای نامطلوب در کشور دارد، که رفع این پیامدها نیازمند راه‌حل مناسب و اساسی است. از یک طرف راه حل باید از بُعد الزام‌آوری برخوردار باشد و از طرف دیگر باید جامع و کامل و ازسویی، دسترسی به زیرساخت‌های سخت و نرم را به‌صورت برابر برای همه‌گان فراهم نماید و بسیار شایسته است که دسترسی یادشده علاوه بر تضمین برابری فرصت در نوع شکلی، برابری فرصت در برداشت ماهوی را هم فراهم نماید و بتواند ظرفی برابر راه‌برد حقوقی دولت با عنصر و رویکرد برابری فرصت برای شهروندانی باشد که از تبعیض فضایی رنج می‌برند. تحقق اهداف یادشده در ظرف برنامه‌ریزی فضایی دولت امکان‌پذیر است، که از عناصر اصلی آن باید تضمین برابری فرصت باشد با هدف کاهش تبعیض سرزمینی و تأمین عدالت فضایی برای تمامی گروه‌ها، به‌ویژه گروه‌های محروم اجتماعی و سرزمینی. پس برنامه‌ریزی سرزمینی با پالیسی حقوق دولتی با رویکرد تضمین برابری فرصت و دسترسی به زیرساخت‌های سخت و نرم، به‌عنوان راه‌کار مهم رفع نابرابری فضایی و سرزمینی، نیازمند بررسی است.

باتوجه به مسائل یادشده، این نوشتار در پی پاسخ به پرسش‌های ذیل است: ۱. دامنه‌های کلید نابرابری فضایی در حوزه زیرساخت‌های سخت و نرم در افغانستان کدام‌اند؟ ۲. دولت در راستای تضمین برابری فرصت برای دسترسی به زیرساخت‌های سخت و نرم کدام راه‌برد را در برنامه‌ریزی سرزمینی طراحی و اجرا نماید؟ ۳. برای رفع تبعیض سرزمینی نسبت به گروه‌های محروم کدام راه‌بردها در برنامه‌ریزی باید گنجانده شوند؟ اهمیت تحقیق از کارکردهای برنامه‌ریزی سرزمینی با ویژه‌گی یادشده ناشی می‌شود: تأمین وحدت، انسجام، رفع فقر، هم‌بستگی ملی، کاهش فقر، کاهش جرایم، کاهش رانت، کاهش حاشیه‌نشینی، تضمین ثبات سیاسی، افزایش تحرک اجتماعی و ... اهداف تحقیق اثبات نابرابری سرزمینی، تحلیل و ارزیابی راه‌برد حقوقی دولت در زمینه برنامه‌ریزی فضایی با رویکرد تضمین برابری فرصت با هدف دسترسی به زیرساخت‌های سخت و نرم است.

در موضوع تحقیق این آثار وجود دارد؛ ولی رویکرد بحث در آن‌ها متفاوت است: یزدان‌پناه در و هم‌کاران (۱۳۹۸)، در مقاله «تحلیل راهبردی عوامل داخلی اثرگذار بر برنامه‌ریزی فضایی در کشور افغانستان مبتنی بر استدلال‌های ژئوپلیتیکی»، به عوامل داخلی پرداخته، که بر برنامه‌ریزی فضایی از منظر ژئوپلیتیکی تأثیرگذار هستند، و نقاط قوت و ضعف برنامه‌ریزی فضایی در افغانستان را از منظر داخلی ارزیابی نموده‌اند؛ اما این که برنامه‌ریزی فضایی یکی از اصول و چارچوب‌های اصلی آن برابری فرصت باشد و درعین حال، برنامه‌ریزی فضایی با توجه به تضمین حق برابری فرصت انجام شود، بحث نشده است. نافع چاودری (۱۳۹۸) در اثر «افغانستان: مطالعه مناطق حومه کابل» با رویکرد برنامه‌ریزی فضایی و برابری فرصت به موضوع نپرداخته است و بیش‌تر با رویکرد غصب زمین و منازعات ناشی از زمین و طبقه‌بندی غاصبان زمین پرداخته است. بانک جهانی در گزارش خود: Afghanistan Spatial Disparities Assessment, Identifying drivers of differential development نابرابری فضایی در افغانستان و عوامل توسعه نامتوازن را تحلیل نموده، اما به سازوکارهای تضمین برابری فضایی نپرداخته و به این موضوع پرداخته که چه‌گونه باید برابری فرصت را در برنامه‌ریزی فضایی تأمین نمود. سال نشر این گزارش هم مشخص نیست. این اثر به عوامل انسانی نابرابری فضایی کم‌تر توجه نموده و از ویژگی چندگانه‌گی و چندپارچه‌گی انسانی غافل شده، که عامل مهم در نابرابری فضایی و از عوامل مهم توسعه نابرابر کشور است. چارچوب نظری بحث از منظر دانش حقوق تعهدات دولت در زمینه حق برابری فرصت است، که از حقوق رویه‌یی و شکلی است که تضمین‌کننده حقوق ماهوی است. چون دولت در برابر حقوق شهروندان از جمله حق بر برابری فرصت (حق رویه‌یی و شکلی) تعهدات و ایجابی و سلبی دارد. از مصادیق این تعهدات، پالیسی‌های حقوقی دولت در زمینه عدالت فضایی است، که به تضمین برابری فرصت در حوزه زیرساخت‌های سخت و نرم کمک می‌کند.

۲. چارچوب مفهومی تحقیق

در این بخش از تحقیق به مسائل هم‌چون مفهوم‌شناسی، روابط مفاهیم با هم‌دیگر و مبنای نظری تحقیق اشاره می‌شود:

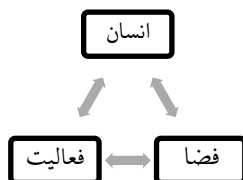
۲-۱. تحلیل مفهومی

با عنایت به این که معنای اصطلاحی به‌کاررفته در این نوشتار شاید در افغانستان جدید و ناآشنا باشد، شناخت آن‌ها امری ضروری و حیاتی است. خاصیت برداشت از مفاهیم، ناهم‌سانی آن‌هاست، که طبعاً در واژه‌گان کلیدی و اساسی این نوشتار نیز کم‌وبیش اختلاف در برداشت وجود دارد.

۲-۱-۱. برنامه‌ریزی سرزمینی و فضایی^۱

درواقع، برنامه‌ریزی سرزمینی و برنامه‌ریزی فضایی تنظیم رابطه میان سه عنصر زمین، انسان و فعالیت است. «برنامه‌ریزی سرزمین» جغرافیایی‌ترین نوع برنامه‌ریزی است. «جغرافیا» توضیح می‌دهد و «برنامه‌ریزی» تغییر. «جغرافیا» تبیین می‌کند و «برنامه‌ریزی» طراحی (Sarvar, 2005: 32). برنامه‌ریزی سرزمین، نوعی برنامه‌ریزی بلندمدت برای توزیع بهینه جمعیت، امکانات و فعالیت‌های مختلف جهت افزایش رفاه، بهره‌وری، هماهنگی و توازن جامعه و پل ارتباطی برنامه‌های ملی با برنامه‌های منطقه‌ای است (آقا تبار رودباری و هم‌کاران، ۱۳۹۷: ۱۱۸). یا در آثار برخی آمده است: «منظور از آمایش سرزمین، رسیدن به مطلوب‌ترین توزیع ممکن جمعیت، توسط به‌ترین شکل توزیع فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در پهنه سرزمین است» (اکبری و هم‌کاران، ۱۳۹۵)؛ یا نوع برنامه‌ریزی بلندمدت برای توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با ویژه‌گی‌های جغرافیایی و قابلیت‌های سرزمین به منظور افزایش رفاه و توسعه را برنامه‌ریزی فضایی گویند.

تنظیم رابطه بین انسان فضا و فعالیت‌های انسان در فضا به منظور بهره‌برداری منطقی از جمیع امکانات در جهت بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماع براساس ارزش‌های انسانی و سوابق فرهنگی با ابزار علم و تجربه در طول زمان است. عناصر اصلی برنامه‌ریزی فضایی عبارت است از: انسان، فضا و فعالیت؛ اما عنصر مهم آن فضا است و فعالیت فرع انسان است. برنامه‌ریزی فضایی موضوع بسیار پیچیده است که همه عرصه‌های سخت و نرم را فرا می‌گیرد و تمامی عرصه‌های حیات آدمی را متأثر می‌کند؛ چنان‌که پیش از این بیان شد، تمامی زیرساخت‌ها اعم از سخت و نرم را می‌تواند دگرگون کند.

نمودار (۱): عناصر اصلی برنامه‌ریزی سرزمینی

۲-۱-۲. مفهوم عدالت فضایی

این شکل از عدالت به عنوان جای‌گزین یا جانشینی برای عدالت اجتماعی، اقتصادی یا سایر انواع عدالت محسوب نمی‌شود؛ بل که در پی دستیابی به عدالت از منظر فضایی است. عدالت فضایی تلاقی فضا، سیاست و عدالت اجتماعی است. این مفهوم به جنبه فضایی یا جغرافیایی عدالت اشاره دارد و شامل توزیع عادلانه و منصفانه منابع و فرصت‌های اقتصادی و غیراقتصادی در جامعه می‌شود،

^۱. spatial planning

که می توان آن را به عنوان خروجی یا فرایندی از الگوهای جغرافیایی یا توزیعی در نظر گرفت، که ممکن است عادلانه یا ناعادلانه باشند یا فرایندهایی که این خروجی ها را ایجاد می کنند.

شناسایی نمونه های بی عدالتی فضایی از منظر توزیعی نسبتاً آسان است؛ اما فرایندهای انحراف و اضطراب، که به این بی عدالتی فضایی منجر می شوند، بسیار دشوار هستند. تفکر فضایی درباره عدالت نه تنها باعث غنای نظریات مرتبط می شود، بل که دیدگاه های جدیدی را ارائه می دهد، که می تواند دانش عملی را برای پیش برد مؤثر عدالت و دموکراسی گسترش دهد. نقطه عزیمت این گونه از عدالت در هنگام توزیع جمعیت و فعالیت در سراسر کشور است و تا دسترسی برابری به زیرساخت های سخت و نرم ادامه می یابد؛ یعنی توزیع جمعیت در سرزمین به منظور انجام فعالیت به گونه ای باشد که دسترسی به آب، زمین، جاده، نهادهای اساسی کشور و آموزش، بهداشت، ارائه خدمات امنیتی و ملکی و امثال آن ها را فراهم نماید.

در مفهوم گسترده تر، عدالت فضایی تأکید خاصی بر جنبه های فضایی یا جغرافیایی عدالت یا بی عدالتی دارد و بر توزیع عادلانه و منصفانه منابع و دسترسی به آن ها در جامعه متمرکز است. دستیابی به عدالت فضایی، به دلیل شرایط متنوع و پیچیده جغرافیایی، دارای ابعاد مختلفی است. نظام عادلانه فضایی تابعی از روابط اقتصادی، رویکردهای توزیع منابع و امکانات عمومی، روابط سیاسی و توزیع قدرت است. عدالت فضایی با رویکرد ضد تبعیض در پی کاهش یا حل آثار منفی عوامل انسانی یا جغرافیایی بر زنده گی ساکنان فضاهای جغرافیایی است. تبعیض به معنای نابرابری در شرایط است. نابرابری در تخصیص فرصت های اجتماعی و ساختاری و دسترسی به منابع کم یاب مانند ثروت، قدرت و منزلت، که به طور مساوی میان افراد و گروه ها تقسیم نشده اند، نماد تبعیض در جوامع انسانی و حوزه های جغرافیایی است (Mohammad Reza Hafeznia & Mustafa Ghaderi Hajat, 2016: 38-39).

ترویج برابری و رفع موانع پیش روی افراد به دلیل جنسیت، سن، نژاد، قومیت، مذهب، فرهنگ، منطقه، نیاکان، باور و سایر عوامل ناموجه از اصول بنیادین است. در واقع، این ایده از عدالت، همه مردم را مستحق دسترسی یکسان به انواع ثروت، سلامتی، بهزیستی، عدالت، امتیازات و فرصت های برابر می داند.

۲-۱-۳. حق بر برابری فرصت

مقصود از برابری فرصت، دسترسی به امکانات و فرصت های مختلف است، که برای همه گان فراهم باشد و عوامل خارج از اختیار انسانی نباید مانع از دسترسی شود؛ همانند قوم، نژاد، مذهب، زبان، منطقه، نیاکان، باور سیاسی و امثال آن. برای دسترسی به امکانات مختلف نباید موانع قانونی و

دیگر محدودیت‌ها وجود داشته باشد؛ از سوی دیگر، برای توزیع امکانات و فرصت‌ها نیز نباید تبعیض باشد؛ یعنی بنابر عوامل ناموجه نباید افراد و گروه‌ها از امکانات مختلف محروم شوند؛ به عبارت دوم، برابری فرصت به این معناست که با همه افراد به‌طور عادلانه رفتار شود و صرف‌نظر از شرایطی که خارج از کنترل آن‌هاست، شانس برابر برای موفقیت در زنده‌گی داشته باشند (OECD, 2022: 8).

منظور از «حق» برابری فرصت، «حق - آزادی» نیست که مطالبه را در پی نداشته باشد؛ بل که از حقوق رویه‌یی است که در دامنه «حق - ادعا» قرار دارد و دولت مخاطب مستقیم آن است، که ایفای تعهد آن با صرف نبود مانع و محدودیت دولتی حاصل نخواهد شد؛ بل که دولت اقدامات معین برای تضمین آن باید انجام دهد؛ به‌ویژه در کشوری که حق برابری فرصت در عرصه‌های مختلف از جمله در برنامه‌ریزی کلان دولت با عنوان برنامه‌ریزی فضایی نقض شده باشد.

به عبارت دیگر، لازمه حق - ادعا بودن حق برابری فرصت، وجود متعهد و مکلف در تضمین این حق است که خود تضمین‌کننده حق‌های ماهوی است؛ از این رو، مطالباتی را در گام نخست و بالذات متوجه دولت می‌کند، به عنوان مکلف اصلی و سپس در گام بعدی و بالعرض متوجه شهروندان خواهد کرد (سیدفاطمی، ۱۳۹۵: ۲۰۴ و ۲۰۵). از طرفی حق برابری فرصت از حق‌های رویه‌یی تضمیناتی است که تضمین‌کننده حقوق ماهوی است (همان: ۲۰۳). بدون برابری فرصت در امکانات، سایر حقوق (ماهوی) در معرض آسیب و خطر قرار می‌گیرند.

حق برابری فرصت از مصادیق حق‌های بنیادین درواقع حق - ادعای مسلط و حاکم است، که قابل سلب و نقض نیست؛ زیرا روی دیگر آن منع تبعیض است، که حق بر منع تبعیض بنا بر برداشتی مطلق بوده و در هیچ حالتی نباید نادیده گرفته شود. از طرفی برابری فرصت، اگر نقض شود، عدالت نیز پای‌مال می‌شود، که ارزش‌های اخلاقی و اساسی در فرهنگ اسلامی و عرفی است. تبعیض و نابرابری فرصت، چون عوامل ناموجه دارد، و در اختیار انسان نیست، غیرعقلایی و غیراخلاقی و درعین‌حال، مخالف کرامت ذاتی انسانی است؛ به‌هرروی، حق برابری فرصت نباید نادیده گرفته شود، که از حقوق بنیادین بشری است.

در مباحث مربوط به نابرابری نزد فیلسوفان و علوم اجتماعی، معمولاً بین دو نوع برابری تمایز قائل می‌شوند: «برابری در نتایج (وضعیت)» و «برابری فرصت‌ها». تفاوت میان آن‌ها را می‌توان با یک مثال ساده نشان داد. فرض کنید من ۱۰۰۰ افغانی داشتم و آن را به‌طور مساوی بین همه افراد حاضر در این اتاق تقسیم کردم؛ در این صورت ما برابری در نتایج داشتیم؛ اما اگر به‌جای آن به هرکس یک بلیت لاتاری بدهم و سپس به‌طور تصادفی یک بلیت را بکشم و تمام ۱۰۰۰ افغانی را به دارنده آن بلیت بدهم، قطعاً برابری در نتایج وجود نخواهد داشت، اما برابری فرصت‌ها برقرار خواهد بود؛ زیرا هرکس یک بلیت داشت و بنابراین همه شانس یکسانی برای موفقیت داشتند.

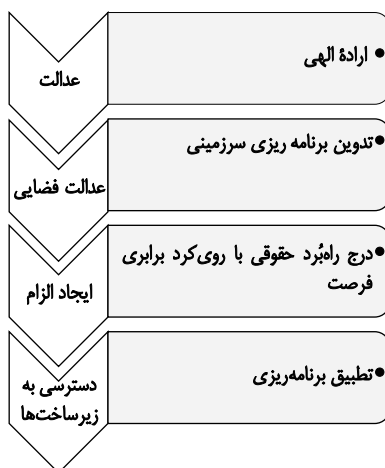
وقتی به مسأله توزیع پاداش‌ها در جامعه به‌طور کلی می‌پردازیم، درمی‌یابیم که مردم در جوامع توسعه‌یافته ترجیح قوی‌یی به برابری فرصت‌ها نسبت به برابری نتایج دارند. وقتی از آن‌ها پرسیده می‌شود، بیش‌تر قاطع با گزاره‌یی مانند «منصفانه‌ترین روش توزیع ثروت و درآمد این است که به همه سهم‌های برابر داده شود» مخالف‌اند؛ اما وقتی گزاره «منصفانه است اگر برخی افراد پول یا ثروت بیش‌تری داشته باشند، اما تنها در صورتی که فرصت‌ها برابر باشد» مطرح می‌شود، افراد بسیار بیش‌تری با آن موافق‌اند تا مخالف. در بریتانیا، ایالات متحده و آلمان، بیش از ۷۰ درصد افراد موافق بیش‌تر از مخالف بودند (Marshall, Swift and Roberts, 1999: 246). در یک نظرسنجی اخیر در امریکا (Opinion Poll on Economic Mobility and the American Dream, Pew Charitable Trust، مارچ ۲۰۰۹)، وقتی از شرکت‌کننده‌گان پرسیده شد که «مهم‌تر است این کشور نابرابری را در امریکا کاهش دهد یا این‌که اطمینان حاصل کند همه فرصت منصفانه‌یی برای بهبود وضعیت اقتصادی خود دارند؟»، ۷۱ درصد طرف‌دار تضمین فرصت منصفانه برای همه بودند، در مقابل ۲۱ درصد که کاهش نابرابری را مهم‌تر می‌دانستند.

۳. مبانی سیاست‌گذاری حقوقی دولت و برنامه‌ریزی سرزمینی

مشروعیت و الزام‌آوری برنامه‌ریزی سرزمینی با تضمین برابری فرصت به مفهوم شکلی و ماهوی نیازمند مبانی مشخص است، که در این جا به آن اشاره شده است:

۳-۱. اراده الهی

برای تحقق عدالت فضایی نیازمند برنامه‌ریزی است؛ بدون برنامه‌ریزی سرزمینی عدالت فضایی محقق نخواهد شد. چون عدالت فضایی و سرزمینی برای کل کشور به‌عنوان یک مجموعه منسجم و مرتبط به هم است و این مهم زمانی محقق خواهد شد، که نگاه جامع، هماهنگ و منسجم به آن بشود و بعد از تدوین باید اجرا گردد؛ ازاین جهت، نیازمند برنامه‌ریزی است، که در آن راه‌برد حقوق با خصوصیت الزام‌آور تعریف و اجرا گردد. برنامه‌ریزی سرزمینی از ابزارهای مهم و بی‌بدیل تحقق عدالت سرزمینی است.

نمودار ۲: فرایند منطق اراده الهی و مشروعیت برنامه‌ریزی سرزمینی با عنصر راه‌برد حقوق دولتی در زمینه دسترسی به زیرساخت‌ها و تضمین برابری فرصت

۳-۲. کرامت انسانی

از عوامل توجیه‌کننده راه‌برد حقوقی دولت در زمینه برنامه‌ریزی فضایی با تأکید بر دسترسی برابر به زیرساخت‌های نرم و سخت و تضمین برابری فرصت کرامت انسانی است. حق دسترسی به زیرساخت‌های سخت و نرم به صورت برابر و حق بر برابری فرصت و عدالت نیز تضمین‌کننده دسترسی به دو زیرساخت یادشده است، هر دو ناشی از کرامت ذاتی انسان است. چون تبعیض در دسترسی به زیرساخت‌ها و امکانات درواقع به نوعی خلاف شرافت و عزت انسانی است و در ذات تحقیر انسان‌های مورد تبعیض و بی‌عدالتی را در پی دارد و تحقیر در ماهیت خود، خلاف کرامت و عزت ذاتی انسان است. کرامت ذاتی انسان هم از آیات و روایات به صراحت قابل استفاده است «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (اسراء ۷۰)؛ چون کرامت ذاتی است و اکتسابی نیست، تمام فرزندان آدم از آن برخوردارند.

۳-۳. عدالت سرزمینی

برنامه‌ریزی سرزمینی از ابزارهای تحقق عدالت فضایی است و عمل به عدالت واجب و مقدمه آن نیز واجب خواهد بود. عدالت فضایی و سرزمینی با نگاه جامع قابل تحقق است و بدون برنامه‌ریزی سرزمینی محقق نخواهد شد. چون نگاه جزیره‌یی به بخش سرزمینی به عنوان واحد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی خلاف عدالت است و عدالت در کل سرزمین را خدشه‌دار می‌سازد و موجب توسعه و انکشاف نا متوازن خواهد شد، که خود از نوعی بی‌عدالتی است.

۴. دامنه‌های کلیدی نابرابری فضایی در افغانستان

همان‌گونه که بیان شد، از میانی برنامه‌ریزی سرزمینی عدالت سرزمینی است و زمانی که نابرابری سرزمینی و فضایی وجود داشته باشد، ضرورت برنامه‌ریزی سرزمینی ناشی از بی‌عدالتی و نابرابری فضایی است؛ از این رو، باید ثابت شود که نابرابری فضایی وجود دارد تا به برنامه‌ریزی فضایی مشروعیت ببخشد و آن را الزام‌آور سازد؛ از سوی دیگر، اراده الهی نیز بر تحقق عدالت در انواع مختلف آن است. طبقاً نابرابری و تبعیض سرزمینی و فضایی مغایر با اراده الهی است و این جهت باید این نابرابری ثابت شود تا برنامه‌ریزی فضایی به منظور تحقق عدالت فضایی الزام‌آوری و مشروعیت پیدا کند.

عوامل توسعه تفاضلی و نابرابر در کشورها در عین تفاوت، مشترکاتی هم دارند، که عوامل مشترک تقریباً به صورت متفاوت در کشورها دیده می‌شوند. عوامل مؤثر بر توسعه تفاضلی بسته به زمینه _ اعم از اقتصادی، تکنالوژی یا اجتماعی _ متفاوت هستند. در ادامه برخی از عوامل کلیدی آورده شده است، که بر توسعه تفاضلی تأثیر می‌گذارند: الف. اختلافات اقتصادی: تفاوت در زیرساخت‌ها، سرمایه‌گذاری و دسترسی به منابع می‌تواند به توسعه نابرابر در مناطق مختلف منجر شود؛ ب. پیش‌رفت‌های فناوری: برخی مناطق فناوری‌های نوین را سریع‌تر پذیرش می‌کنند، که به تفاوت در بهره‌وری و نوآوری منجر می‌شود؛ ج. عوامل جغرافیایی: منابع طبیعی، آب و هوا و موقعیت مکانی نقش مهمی در الگوهای توسعه دارند؛ د. سیاست و حکمرانی: سیاست‌های دولتی، مقررات و ثبات می‌توانند توسعه را تسریع یا کند کنند؛ ه. آموزش و نیروی کار: دسترسی به نیروی کار ماهر و فرصت‌های آموزشی بر رشد منطقه‌ای تأثیر دارد؛ و. آثار اجتماعی و فرهنگی: نگرش‌های فرهنگی نسبت به کارآفرینی، نوآوری و همکاری می‌توانند مسیر توسعه را شکل دهند (The World Bank: 2).

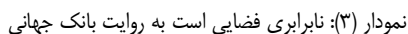
توسعه نابرابر منطقه‌ای و تفاوت‌های مکانی در سطح رفاه، از ویژگی‌های دنیای در حال توسعه به شمار می‌روند. این اختلافات به‌ویژه در افغانستان مشهود هستند. افزون‌بر عدم تعادل در سرمایه‌های اقتصادی، تاریخی و طبیعی، تفاوت‌ها در مواجهه با درگیری‌های طولانی‌مدت و ویژگی‌های جغرافیایی به رشدی ناعادلانه در سراسر کشور منجر شده‌اند. پیش‌رفت قابل توجه در سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی و توسعه سرمایه انسانی در دهه گذشته کمک کرده است وضعیت تا حدودی بهبود یابد؛ ولی این تأثیرات خود به‌طور نامتقارن توزیع شده‌اند. ارتقای این مناطق تا حدودی فراموش شده مستلزم درک به‌تر ابعاد مکانی پیش‌رفت‌های اجتماعی و اقتصادی است (Ibid: 3).

شکاف‌های فضایی فزاینده بستر رشد و توسعه را در افغانستان با مشکلات عدیده روبه‌رو نموده است. از جمله برای کشوری که از نظر مالی در تنگناهای متعدد قرار دارد، هزینه برنامه‌ریزی فضایی را بسیار افزایش می‌دهد. حتی برخی بدین باورند که شکاف‌های فضایی در امر توسعه در دهه‌های

نزدیک نیز گسترش یافته است. وجود شکاف‌های فضایی در گذشته دور شاید تا حدودی توجیه داشته باشد؛ اما در سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۷ پذیرفتنی نیست، که مورد اذعان برخی محققان است (Ibid: 3). این وضعیت نشان از آن دامنه نابرابری فضایی هنوز در افغانستان عمیق و ریشه‌دار است، که باید در سطح برنامه‌های کلان از جمله برنامه‌ریزی فضایی برای رفع آن فکر اساسی شود.

زیرساخت‌های جاده‌یی و خدمات عمومی: دسترسی به خدمات در افغانستان ارتباط زیادی با شبکه جاده‌یی دارد و این موضوع تأثیر مستقیمی بر نتایج سرمایه انسانی دارد. دسترسی به جاده کمربندی، که مراکز شهری اصلی کشور را به هم متصل می‌کند، یک عامل کلیدی در توسعه محسوب می‌شود. نزدیکی به بازارهای کشورهای همسایه، همراه با جاده‌های مناسب، موجب تسهیل تجارت و دسترسی به خدمات عمومی، از جمله مدارس، می‌شود. این اختلافات در میزان سواد نیز بازتاب دارد: مناطق مرکزی، شامل کابل، بالاترین نرخ سواد را در کشور دارد (۵۱ درصد)؛ درحالی‌که جنوب غربی، به ویژه ولایت‌های زابل، قندهار و هلمند، پایین‌ترین نرخ سواد را دارند (کم‌تر از ۲۰ درصد). همین الگوی نابرابری در دسترسی به خدمات بهداشتی نیز دیده می‌شود: در ۲۰ ولایت، بیش از ۶۰ درصد جمعیت به مراقبت‌های تخصصی دوران بارداری دسترسی دارند؛ درحالی‌که این رقم در نورستان تنها ۱۲ درصد است؛ همچنین، نورستان، بادغیس و غور پایین‌ترین میزان مراقبت‌های تخصصی در هنگام زایمان را دارند و جزو ولایت‌های دورافتاده کشور محسوب می‌شوند. این شرایط نشان‌دهنده پیشرفت‌های قابل توجه اما نابرابر در سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی توسط دولت و جامعه بین‌المللی است (Ibid: 5).

بازار کار و فرصت‌های اقتصادی: عمل‌کرد و ساختار بازار کار در ولایت‌های مختلف افغانستان متفاوت است و به میزان دسترسی به فرصت‌های اقتصادی و وابستگی مداوم به زراعت بسته‌گی دارد. نسبت اشتغال به جمعیت در جنوب کشور (۵۲ درصد) بالاترین و در شمال شرق (۳۳ درصد) پایین‌ترین مقدار را دارد. زراعت ۳۶ درصد از اشتغال مردان در سطح ملی را تشکیل می‌دهد؛ اما این سهم بسیار متغیر است: از ۱۰ درصد در کابل و کنرها تا بیش از ۷۰ درصد در وردک، بامیان و غور. در دیگر مناطق، بخش خدمات مهم‌ترین عامل اشتغال محسوب می‌شود: در کابل، ۵۰ درصد مردان شاغل در سال‌های ۲۰۱۶-۲۰۱۷ در بخش خدمات فعالیت داشتند، که کاهش محسوسی نسبت به ۵۸ درصد در سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۰۸ دارد. (Ibid: 6)

تحقق دست‌رسی به فرصت برابر در زیرساخت‌ها

تحقیق عدالت فضایی با رویکرد برابری فرصت در حوزه زیرساخت‌ها

راه‌برد حقوقی دولتی در عرصه برابری فضایی

برنامه‌ریزی فضایی

مبانی و منابع لزوم دسترسی به زیرساخت‌های سخت

نابرابری امکانات و فرصت در سطح زیرساخت‌ها

نمودار (۴): توضیح فرایند رسیدن به امکانات برابر در زیرساخت‌های سخت و نرم از طریق برنامه‌ریزی سرزمینی با عنصر راهبرد حقوق دولت با تأکید بر فرصت‌های برابر

۵. برنامه‌ریزی فضایی و حق دسترسی برابر به زیرساخت‌های سخت و نرم^۱

دسترسی برابر به زیرساخت‌های سخت و نرم در برنامه‌ریزی کلان در قالب برنامه‌ریزی فضایی نیاز حیاتی و اساسی امروز و فردای افغانستان است، که بدون آن توسعه در ابعاد مختلف، امنیت انسانی و ملی و بین‌المللی فراهم نخواهد شد. دسترسی به زیرساخت‌ها به صورت هم‌زمان با توجه به پیوند عمیق و ناگسستنی که باهم دارند، بسیار اهمیت دارد؛ از این سبب، برنامه‌ریزی فضایی به عنوان یک چشم‌انداز کلان فضایی که از ترکیب جمعیت، فعالیت و محیط به دست می‌آید، به عنوان کل منسجم و هماهنگ با اجزای مختلف از سوی برنامه‌ریزان مورد توجه قرار می‌گیرد. ناگفته نماند که دسترسی برابر به تمامی زیرساخت‌ها حق رویه‌یی است که تضمین‌کننده حق‌های ماهوی در تمامی زیرساخت‌هاست که به زبان حقوق بشری و شهروندی قابل بیان است. از عناصر اصلی جامعه با امنیت کامل، پیوسته‌گی حکومت و مردم است که پیوسته‌گی یادشده با دسترسی برابر به زیرساخت‌ها فراهم می‌شود.

۵-۱. راه‌برد دولت در زمینه دسترسی به زیرساخت‌های سخت

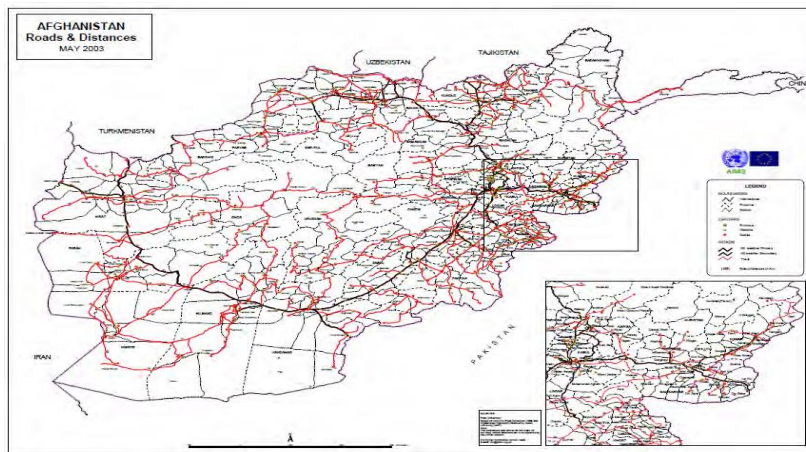
برنامه‌ریزی فضایی بستر بسیار مهم و اساسی است که دسترسی به زیرساخت‌های سخت همانند سرک، آب، زمین، پل‌ها، تونل‌ها، راه‌آهن، فضای سبز و ... فراهم می‌سازد، مشروط به آن‌که برابری فرصت در آن رعایت شود. حق بر دسترسی به زیرساخت‌های سخت از جمله حق - ادعای مسلط است که بر بسیاری از ادعاهای دیگر مقدم است. چون بدون دسترسی به زیرساخت‌های سخت، بستر حق‌هایی همانند آموزش، سلامت، کار، امنیت و غیره فراهم نخواهد شد.

۵-۱-۱. دسترسی برابر به راه‌های ارتباطی معیاری

افغانستان دارای یک شاه‌راه حلقه‌وی است، که از مناطق صاف می‌گذرد و مسیر بسیار طولانی است. بسیاری از مناطق کوهستانی اساساً دسترسی مناسب به مسیر ارتباطی ندارند. جاده حلقه‌وی افغانستان راه تک‌مسیره است به طول حدود ۳۳۶۰ کیلومتر، که ۱۶ ولایت افغانستان را به هم وصل می‌نماید. این بزرگ‌راه از کابل شروع شده، پس از گذشتن از ولایت‌های پروان، بغلان، سمنگان، بلخ، شبرغان، میمنه، بادغیس، هرات، فراه، هلمند، قندهار، غزنی و وردک به طور حلقه‌وی دوباره به کابل

^۱. به زبان ساده، زیرساخت به سامانه‌های فیزیکی حیاتی و نهادهای اساسی اشاره دارد. زیرساخت‌ها اغلب به عنوان سخت یا نرم طبقه‌بندی می‌شوند. زیرساخت سخت عبارت است از مجموعه سازه‌هایی فیزیکی و ملموس، مانند زمین، آب، جاده‌ها، پل‌ها، تونل‌ها و راه‌آهن. زیرساخت نرم خدماتی است که برای حفظ نیازهای اقتصادی، بهداشتی و اجتماعی یک جمعیت مورد نیاز است؛ مانند آموزش و پرورش، مراقبت‌های بهداشتی، سامانه‌های حقوقی و قضایی و مؤسسه‌های مالی.

می‌رسد. این مسیر هم به دلیل جنگ در سال‌های اخیر که تک‌مسیر بود، بسیار آسیب دیده است و بازسازی آن هم بسیار هزینه سنگین دارد.

Map.7: Afghanistan Roads & Distances

Source: AIMS, 2003

نمودار ۵: راه ارتباطی اصلی که حاکی از نابرابری فرصت در زمینه دسترسی به راه‌های ارتباطی و زیر ساخت حمل و نقل است.

به‌طور کلی، کشور به لحاظ راه‌ها و ارتباطات دارای ضعف بنیادی است و هنوز نتوانسته با غلبه بر ژئومورفولوژی کوهستانی خود به کمک فناوری و سرمایه به استاندارد از راه‌ها و زیرساخت‌ها برسد. روشن است که این وضعیت ارتباطی تأثیر منفی بر دسترسی برابر به زیرساخت‌های نرم بگذارد. چون هر محیطی که فاقد راه ارتباطی مناسب باشد، بر دسترسی به بسیاری از امکانات تأثیر منفی می‌گذارد. به همین دلیل مناطق مرکزی و برخی مناطق دیگر با حصار طبیعی روبه‌رو هستند که مانع اساسی توسعه است.

ویژه‌گی‌های محیطی (موانع طبیعی) و به تبع آن توزیع جمعیت با محور قومی و قبیله‌یی، سبب انزوای مردم افغانستان و جدایی طولانی‌مدت بین آن‌ها شده است. در اثر عدم تعامل این اقوام و قبایل با یک‌دیگر و در عوض تعامل برون‌مرزی آن‌ها با ادامه زبانی و فرهنگی خود در کشورهای دیگر مانع از شکل‌گیری یک کل به هم پیوسته و یک‌پارچه به نام ملت و در نتیجه دولت-ملت یا دولت ملی شده است (Vaezi, 2002: 71)؛ حتا در برخی شهرها نیز مناطق شهری حالت قومی و نژادی دارند، که زنده‌گی جزیره‌یی در آن جاری است و این نیز موجب عدم تعامل سازنده شده است. انزوای سرزمینی با روی‌کرد قومی و نژادی افزون بر عامل حاکمیتی، به دلیل ترس از قومیت‌ها از هم‌دیگر

نیز هست. از سوی دیگر، جغرافیای قومی و نژادی شهر و دهات بستر تبعیض سازمان‌یافته را فراهم می‌کند. برنامه کلان دولت با رویکرد برنامه‌ریزی فضایی باید این مسائل را در نظر گیرد.

نکته مهم در این نوع از نابرابری، تأثیر منطقه محل زیست در طبقه‌بندی انواع نابرابری‌های آموزشی است. در این نوع نابرابری، بهره‌مندی فرد از آموزش و پرورش به دلیل ویژگی‌های محل زندگی محدود می‌شود. چون کنترل این ویژگی‌ها به‌ویژه در سنین طلایی آموختن توسط افراد امکان‌پذیر نیست، حق آن‌ها برای دریافت خدمات آموزشی برابر، زیر تأثیر تهدیدها و فرصت‌های محیط بیرونی قرار می‌گیرد (آهنچیان، ۱۳۸۶).

اما همان‌طور که تجربیات ولایت‌های نمونه نشان می‌دهد، بهبود حمل و نقل جاده‌یی به همراه امنیت به‌تر و سرمایه‌گذاری در خدمات عمومی می‌تواند به مناطق حاشیه‌یی که در گذشته عقب مانده بودند، کمک کند تا به سطح توسعه مورد انتظار برسند (World Bank Group: 2). بهبود زیرساخت‌های ارتباطی برای تقویت دسترسی به مراکز جمعیتی و بازارها در ولایت‌ها و مناطقی که نسبتاً منزوی باقی مانده‌اند، این اقدام به‌طور مستقیم تجارت و مهاجرت کاری داخلی را تسهیل می‌کند و به‌طور غیرمستقیم دسترسی جمعیت به خدمات بهداشتی، آموزشی و اداری را بهبود می‌بخشد (Ibid, 5).

۵-۱-۲. دسترسی برابر به زمین

زمین از زیرساخت‌های مهم و اساسی است، که مناسب بودن آن بسیاری از امکانات دیگر را فراهم می‌کند. زمین بستر مناسب برای دسترسی به زیرساخت‌های سخت و نرم است؛ چون موقعیت مکانی و ویژگی‌های آن بر دسترسی به بسیاری از امکانات و فرصت‌ها تأثیر مثبت و منفی بسیار قوی دارد. تمامی نسل‌های انسانی متأثر از موقعیت مکانی به‌ویژه در کشوری مثل افغانستان می‌باشند. سیاست‌های دولت در زمینه توزیع جمعیت و فعالیت در «پهنه زمین» با توجه به تعریف برنامه‌ریزی سرزمینی نشان از آن دارد که زمین نقش بسیاری اساسی را در عدالت فضایی و برابری فرصت دارد.

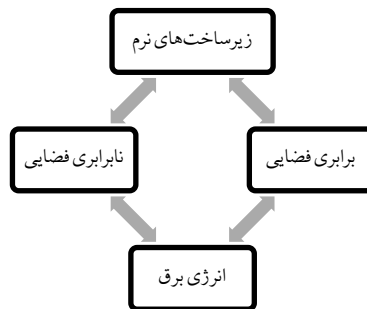
۵-۱-۳. دسترسی به آب مناسب

دسترسی به آب نیز از زیرساخت‌های حیاتی است، که در سراسر افغانستان با چالش‌هایی روبه‌رو است و باید بستر دسترسی برابر فراهم شود. دولت این موضوع را باید در تمامی برنامه‌های کلان از جمله برنامه‌ریزی فضایی مدنظر داشته باشد. دسترسی به آب و زیرساخت‌های آن در سراسر کشور یکسان نبوده و از نظر برابری فرصت با چالش‌های جدی روبه‌رو است.

۵-۱-۴. دسترسی به برق

دسترسی به برق در کشور نا مطلوب و نابرابر است و از این جهت شهرهایی که در مسیر خط برق قرار دارند، وضعیت بهتری دارند و از طرفی بیش‌تر روستاها به برق شهری وصل نیستند. بیش‌تر دهات در انرژی خودیار هستند و صفحه‌های خورشیدی برای تولید برق استفاده می‌کنند، که برای مصرف‌هایی با میزان انرژی کم تناسب دارد؛ از این‌رو، راه‌اندازی صنایع بزرگ در بسیاری از روستاهای افغانستان در عمل امکان ندارد. از طرفی دسترسی به انرژی برق بر بسیاری از زیرساخت‌های نرم یا به عبارت بر حقوق ماهوی تأثیرگذار است: معیشت، آموزش، تکنالوژی مدرن، محیط زیست سالم، سلامت، خدمات اداری مدرن، کاروکسب (به ویژه صنایع مادر و مهم). تقریباً تمامی حقوق اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی ارتباط نزدیک به آن دارند.

حق بر انرژی در یک رویکرد حقوقی از حقوق مهم است که بر حقوق ماهوی دیگر تأثیرگذار است. حق بر انرژی محل بحث ماست، که در دایره حق الناس و حقوق انسانی قرار دارد، که متفاوت از حقوق انرژی به معنای مجموعه قواعد مقررات است. آنچه در این میان در افغانستان باید مورد توجه قرار گیرد، دسترسی به انرژی برق پایدار است. انرژی با نابرابری بر عرصه‌های یادشده ارتباط بسیار نزدیک دارد و بر تأمین آن‌ها نقش بی‌بدیل دارد. دسترسی به انرژی برق پایدار در تحقق عدالت فضایی و گذار از نابرابری فضایی نقش اساسی دارد؛ لذا نیاز است تا در برنامه‌ریزی سرزمینی مناطق از جهت دسترسی به برق به صورت عادلانه و برابر مورد توجه قرار گیرند.

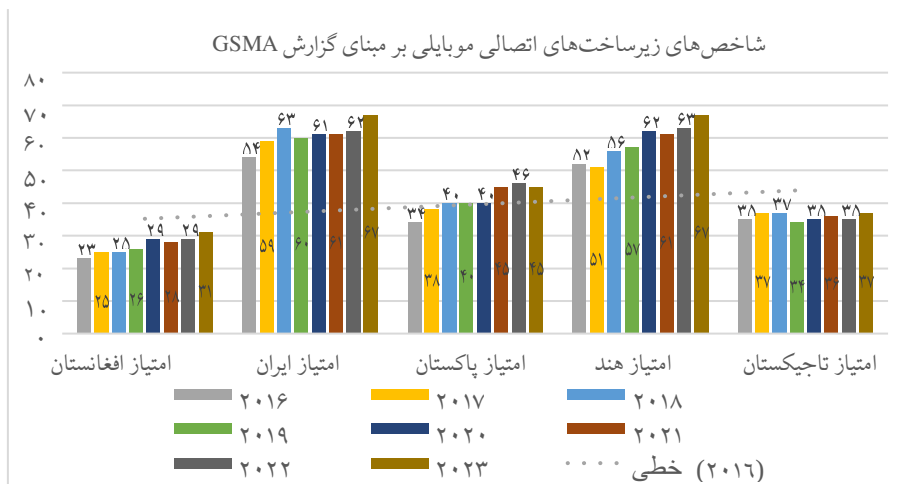
نمودار ۶: ارتباط نزدیک انرژی برق به عنوان زیرساخت نرم و تأثیر آن بر برابری و نابرابری فضایی و سرزمینی

۵-۱-۵. دسترسی به فناوری اطلاعات

واضح است که زیرساخت فناوری اطلاعات افغانستان ضعیف بوده و برای پستی‌بانی از توسعه دولت الکترونیک، تجارت الکترونیک، بانک‌داری، خدمات سلامت و نظام‌های آموزشی کافی نیست. عوامل متعددی در ایجاد این چالش‌ها نقش دارند، از جمله سرعت پایین اینترنت، هزینه‌های بالا، و دسترسی محدود به تکنالوژی در مقایسه با کشورهای هم‌سایه.

براساس مجموعه اطلاعاتی که در وبسایت GSMA ارائه شده است، کشورهای همسایه افغانستان وضعیت بهتری نسبت به این کشور دارند. در سال ۲۰۱۶، افغانستان امتیاز ۲۳ را کسب کرده بود، درحالی که ایران ۵۴، پاکستان ۳۴، هند ۵۲ و تاجیکستان ۳۵ امتیاز داشتند. وضعیت در سال ۲۰۲۳ نشان‌دهنده شکاف بیش‌تری با افغانستان است؛ به این معنا که زیرساخت ارتباطات سیار در افغانستان به میزان کم‌تری نسبت به سایر کشورها بهبود یافته است. به‌عنوان مثال، افغانستان در سال ۲۰۲۳ تنها ۸ امتیاز رشد داشته و به امتیاز ۳۱ رسیده است، درحالی که ایران ۱۳ امتیاز، پاکستان ۱۱ امتیاز، هند ۲۵ امتیاز و تاجیکستان ۳۷ امتیاز بهبود یافته‌اند. در نمودار (۷)، اطلاعات هدف‌مند و مؤثری از کشورهای مختلف برای این تحقیق در نظر گرفته شده است. افغانستان با کشورهایی مانند ایران، پاکستان، هند و تاجیکستان مقایسه شده است. مجموعه داده‌یی که توسط SSMA ارائه شده، نشان می‌دهد که متأسفانه زیرساخت ارتباطات سیار در افغانستان ضعیف‌ترین در میان تمامی کشورهای منطقه است. براساس این اطلاعات، افغانستان پایین‌ترین امتیاز را در زمینه زیرساخت فناوری اطلاعات در میان کشورهای مذکور دارد. «توسعه زیرساخت فناوری اطلاعات (IT) در افغانستان با چالش‌های متعددی روبه‌رو است، که در نهایت رشد این بخش را تحت تأثیر قرار می‌دهد. مشکلات اصلی شامل نبود زیرساخت فنی کافی، منابع مالی ناکافی، کم‌بود مهارت‌های لازم در حوزه IT، تهدیدهای امنیتی و نبود چارچوب قانونی مشخص است؛ علاوه‌براین، موانع فرهنگی و اجتماعی به‌ویژه در مناطق دورافتاده و نبود سرمایه‌گذاری و برنامه‌های آگاهی‌بخش از سوی دولت، از موانع اصلی در مسیر توسعه زیرساخت فناوری اطلاعات کشور به‌شمار می‌روند» (Qurban Ali Frugh, 2035; 274).

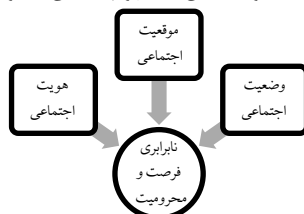
مجموعه اطلاعات مربوط به امتیاز زیرساخت‌های اتصال موبایلی تحلیل شده به وسیله (لین، ۲۰۲۴)

نمودار (۷) شاخص زیرساخت اتصال موبایلی GSMA برای افغانستان و کشورهای هم‌سایه (۲۰۲۳-۲۰۱۶)

منبع: Qurban Ali Frugh, Surveying the IT Infrastructure Challenges in Afghanistan 2035, 274.

براساس اطلاعات انجمن سامانه جهانی ارتباطات سیار GSMA در میان کشورهای ذکرشده در جدول، افغانستان کم‌ترین دسترسی به زیرساخت‌های اتصالات موبایلی را دارد. بیشینه‌سازی تأثیر با کم‌ترین هزینه هم‌چنان به‌ترین راه برای بهبود زیرساخت‌های فناوری اطلاعات افغانستان در شرایط منابع محدود خواهد بود. اولویت فوری باید بر گسترش پوشش شبکه‌های تلفن همراه در مناطق روستایی متمرکز شود، که خدمات کمی دارند یا فاقد خدمات هستند. برای بسیاری از شهروندان، اتصال موبایل در دسترس‌ترین شکل زیرساخت دیجیتال محسوب می‌شود. سرمایه‌گذاری مجدد در شبکه موجود از طریق نگهداری و بهینه‌سازی، دستاوردهای سریعی به همراه خواهد داشت. مداخله حیاتی دیگر، جذب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی از طریق تغییرات مقرراتی و ارائه مشوق‌هاست، که موجب ایجاد رقابت و نوآوری می‌شود؛ چنین اقدامات هدف‌مندی می‌توانند پایه‌ی برای توسعه گسترده‌تر فناوری اطلاعات با بهره‌برداری حداکثری از منابع موجود فراهم کنند و مناطق محروم از این فناوری کاهش یابد.

نمودار ۸: عوامل یا زمینه‌های کلی نابرابری فرصت و محرومیت در افغانستان بر اساس گزارش GCAP^۱

^۱. GLOBAL CALL TO ACTION AGAINST POVERTY, TOGETHER FOR EQUALITY.

در مجموع نابرابری فرصت در بخش زیرساخت‌ها برای گروه‌های مختلف اجتماعی (همانند کوچی‌ها، روستایی‌ها، حواشی شهر، گروه‌های به حاشیه‌رانده شده، گروه‌های اجتماعی در حصار طبیعت، گروه‌های ناتوان جسمی و ذهنی) در افغانستان به رغم اقدامات انجام‌شده در سال‌های اخیر وجود دارد و در آن تردیدی نیست.

۵-۲. دسترسی به زیرساخت‌های نرم

زیرساخت‌های نرم همانند آموزش، بهداشت، صحت، تکنولوژی، تأمین اجتماعی، فرصت‌کاری وضعیت برابر ندارند و باید دولت در این زمینه توجه جدی نماید.

نمودار ۹: زیرساخت‌های نرم

منبع: مجمع جهانی اقتصاد، ۲۰۲۰، ص ۱۵

تمامی موارد یادشده از نظر مجمع جهانی اقتصاد در حوزه حق دسترسی به زیرساخت‌های نرم قرار داد. همان‌طوری که در شاخص تحرک جهانی دیده می‌شود، برنامه‌ریزی سرزمینی باید به‌گونه‌یی باشد که برای اشخاص دسترسی به‌صورت برابر فراهم گردد و برابری فرصت نه‌تنها در برداشت شکلی، بل که در برداشت ماهوی هم برای مردم فراهم گردد؛ اما تحقیق دسترسی به موارد ذکرشده در نمودار ۹، زمانی امکان دارد که توزیع جمعیت و فعالیت در پهنه سرزمین عادلانه باشد. هریک از موارد یادشده نیازمند دسترسی به زیرساخت‌هاست و نباید توزیع جمعیت به‌گونه‌یی باشد، که دسترسی به زیرساخت‌ها را دشوار یا غیرممکن سازد. اگر برای برخی از افراد و گروه‌ها به

زیرساخت‌ها دسترسی یا دسترسی کم و نامناسب است دولت باید راهبردهای معین را روی دست گیرد، که دسترسی زیرساخت‌ها فراهم گردد. اینک هریک از شاخص‌های نمودار ۹ را به گونه جداگانه مورد تحلیل قرار می‌دهیم:

۵-۲-۱. سلامت

ستون سلامت (نمودار ۹)، توانایی کشورها را در ارائه خدمات بهداشتی با کیفیت بالا به جمعیت خود اندازه‌گیری می‌کند. دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی با کیفیت، عاملی حیاتی است که تأثیر مادام‌العمر بر توانایی افراد برای تجربه تحرک اجتماعی دارد. عوامل تعیین‌کننده سلامت در طول چرخه زندگی فرد، از سال‌های اولیه آغاز می‌شوند؛ اما می‌توانند پیامدهایی بلندمدت داشته باشند. در درون کشورها، دسترسی به خدمات بهداشتی می‌تواند بسیار متفاوت باشد؛ هم‌چنان نابرابری‌های بهداشتی می‌تواند تأثیر مستقیمی بر توانایی افراد برای دسترسی به اشتغال داشته باشد. نابرابری در حوزه بهداشت و صحت میان شهر و روستائیان قابل‌مقایسه نیست و از این جهت نیز نابرابری وجود دارد و نیازمند برنامه‌ریزی فضایی است. برای مثال، کابل با یک شهر دورافتاده در خدمات صحتی قابل‌مقایسه نیست و به‌مراتب در کابل وضعیت مطلوب است. از این جهت، در برنامه‌ریزی سرزمینی در قسمت اخذ مجوز سازمان‌ها و نهادهایی که به خدمات صحتی می‌پردازند و اختصاص بودجه صحتی به شهرهای دوردست و کوهستانی نیازمند توجه جدی است.

۵-۲-۲. آموزش

این سه ستون (نمودار ۹)، دسترسی به آموزش، کیفیت و برابری آموزشی، و یادگیری مادام‌العمر توانایی کشورها را در فراهم‌سازی دسترسی به آموزش و اطمینان از ارائه آموزش با کیفیت بالا در سراسر زندگی برای همه شهروندان، بدون توجه به پیشینه اقتصادی-اجتماعی آن‌ها، اندازه‌گیری می‌کند.

آموزش و راهبردهای توسعه سرمایه انسانی به‌طور سنتی از عوامل اصلی در ارتقای تحرک اجتماعی محسوب می‌شوند. توسعه و به‌کارگیری مادام‌العمر سرمایه انسانی، عنصری حیاتی برای رشد اقتصادی و فراگیری اجتماعی است. دولت‌ها باید در راهبردهای توسعه سرمایه انسانی مشارکت فعال داشته باشند؛ راهبردهایی که با هدف مقابله با مشکلات ساختاری متعدد طراحی شده‌اند؛ از جمله تأمین مالی ناکافی مکتب‌ها در مناطق محروم، کیفیت پایین آموزش، نسبت بالای دانش‌آموز به معلم و موارد مشابه، که در حال حاضر مانع از آن می‌شوند که کودکان با پیشینه‌های محروم بتوانند به ظرفیت آموزشی کامل خود دست یابند.

نکته مهم در این نوع نابرابری، تأثیر منطقه محل زیست در طبقه‌بندی انواع نابرابری‌های آموزشی است. در این نوع نابرابری، بهره‌مندی فرد از آموزش و پرورش به دلیل ویژگی‌های محل زنده‌گی محدود می‌شود. چون کنترل این ویژگی‌ها به‌ویژه در سنین طلایی آموختن توسط افراد امکان‌پذیر نیست، حق آن‌ها برای دریافت خدمات آموزشی برابر، تحت‌الشعاع تهدیدها و فرصت‌های محیط بیرونی قرار می‌گیرد (آهنچیان، ۱۳۸۶). با توجه به تأثیر آموزش در برابرکردن فرصت‌ها و همچنین شواهد موجود درخصوص وجود نابرابری‌های آموزشی در افغانستان، ضرورت بررسی تأثیر برابرکردن فرصت‌ها به‌ویژه فرصت‌های آموزشی بر دیگر انواع نابرابری‌ها، بیش‌ازپیش مشخص می‌شود. گفتنی است وجود نابرابری‌های آموزشی افغانستان، از چالش‌های جدی نظام آموزشی افغانستان است.

۵-۲-۳. دسترسی به فناوری

ستون دسترسی به فناوری (نمودار ۹)، سطح دسترسی و پذیرش فناوری در میان جمعیت را اندازه‌گیری می‌کند. همان‌طور که در بخش قبلی اشاره شد، افزایش دسترسی به آموزش در طول زنده‌گی برای ارتقای تحرک اجتماعی بسیار مهم است؛ اما توانایی بهره‌برداری از این فرصت‌ها اغلب نابرابر است و می‌تواند نابرابری‌های تاریخی را تداوم بخشد. دسترسی به فناوری این قابلیت را دارد که به‌عنوان یک عامل برابرکننده عمل کند؛ زیرا اطلاعات را بدون توجه به پیشینه اقتصادی-اجتماعی افراد در اختیار همه قرار می‌دهد. فناوری می‌تواند چنین تمایزهایی را نادیده بگیرد و دسترسی نامحدود به دانش را فراهم سازد. ظهور آموزش برخط، موانع دسترسی به منابع یادگیری را کاهش داده است. در کنار ساختارهای رسمی آموزشی، یادگیری برخط نقش مهمی در فراهم‌سازی دسترسی به یادگیری مادام‌العمر ایفا می‌کند.

۵-۲-۴. فرصت‌های شغلی منصفانه

این سه ستون (نمودار ۹) فرصت‌های شغلی، دستمزدهای منصفانه، و شرایط کاری توانایی اقتصادها را در فراهم‌سازی دسترسی به فرصت‌های شغلی، تضمین شرایط کاری مناسب، و ارائه دستمزدهای عادلانه به شهروندان، بدون توجه به سطح تحصیلات و پیشینه اقتصادی-اجتماعی آن‌ها، مورد سنجش قرار می‌دهند.

نتایج مربوط به تحرک اجتماعی به شدت به آموزش وابسته‌اند، اما همچنین به عوامل بازار کار نیز ارتباط مستقیم دارند. مهارت‌ها باید به درآمد تبدیل شوند تا امکان تحرک درآمدی فراهم گردد. این فرایند تبدیل، نیازمند وجود عوامل مناسب در بازار کار است. برای مثال، در شماری از کشورهای

آفریقا، خاورمیانه و امریکای لاتین، تحرک درآمدی با سرعتی کمتر از تحرک آموزشی پیش‌رفته است، که دلیل آن موانع موجود در بازار کار می‌باشد.

۵-۲-۵. حمایت اجتماعی و نهادهای فراگیر

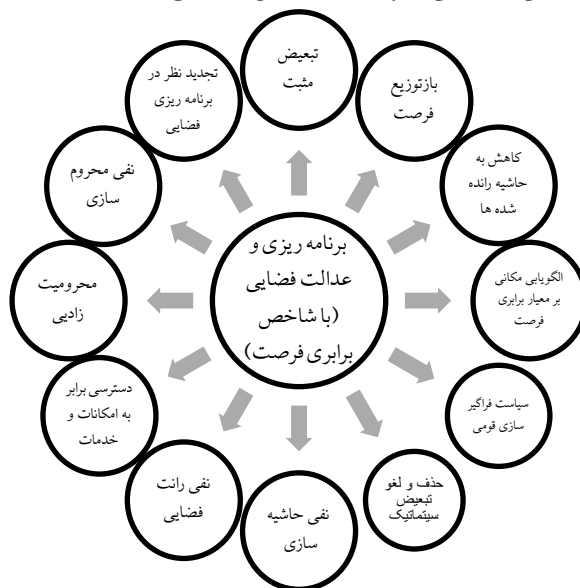
این دو ستون (نمودار ۹) حمایت اجتماعی و نهادهای فراگیر توانایی اقتصادها را در ارائه حمایت‌های اجتماعی، نهادهای فراگیر و خدمات عمومی کارآمد به جمعیت خود اندازه‌گیری می‌کنند. شواهد نشان می‌دهد که نوسانات شغلی با تغییرات در نیازهای مهارتی رو به افزایش است و ممکن است دفعات تغییر شغل در طول زندگی حرفه‌ای افراد را بیش‌تر کند. سازوکارهای تاب‌آوری اجتماعی، که در این ستون‌ها سنجیده می‌شوند، برای کمک به گذار از یک شغل به شغل دیگر بسیار حیاتی هستند. این سازوکارها شرایط را برای کسانی که درآمد قابل انعطاف بالایی دارند و کسانی که زندگی‌شان ممکن است به شدت تحت تأثیر تغییرات قرار گیرد، برابر می‌سازند. چنین سازوکارهایی تغییراتی را که افراد آسیب‌پذیرتر تجربه می‌کنند به‌ویژه در دوران گذار اقتصادی که ممکن است با افت تحرک اجتماعی همراه باشد تعدیل می‌کنند. حمایت اجتماعی در کنار نهادهای منصف و کارآمد می‌تواند اثرات منفی تغییرات شغلی بر زندگی افراد را کاهش دهد (The Global Social Mobility Report, 2020, 21-22).

۶. پالیسی حقوقی دولت در برنامه‌ریزی فضایی با عنصر برابری فرصت

از ارکان مهم عدالت اجتماعی، عدالت فضایی است و بدون عدالت فضایی بستر عدالت اجتماعی فراهم نخواهد شد و از طرفی تحقق عدالت فضایی در نقطه عزیمت بدون برابری فرصت امکان ندارد؛ بنابراین، به ترتیب عدالت اجتماعی پایه و اساس آن عدالت فضایی است و پایه و اساس عدالت فضایی، برابری فرصت است. دسترسی به زیرساخت‌های سخت و نرم مبتنی بر برابری فرصت در زمینه امکانات مختلف است، که نقش اساسی را در تحقق عدالت فضایی دارد و عدالت فضایی به‌نوبه خود بستر را برای عدالت اجتماعی و حق‌های ماهوی فراهم می‌کند. به این معنا که حق عدالت اجتماعی تضمین‌کننده حق‌های ماهوی است.

برای مثال، حق آموزش و صحت بدون وجود دسترسی برابر به زیرساخت‌های سخت همانند سرک، سیستم حمل‌ونقل، و انرژی فراهم نخواهد شد. زیرساخت‌های سخت خود بستری برای فراهم‌شدن زیرساخت‌های نرم است؛ یعنی هرگاه مکتب ساخته می‌شود این زیرساخت سخت است، که بستر آموزش را فراهم می‌کند که زیرساخت نرم است. به‌هرحال تمامی حق‌های رویه‌یی از قبیل برابری فرصت، عدالت فضایی، عدالت اجتماعی پستی‌بان و تضمین‌کننده حق‌های ماهوی است.

این‌ها زنجیره به‌هم‌پیوسته‌اند، که هر حلقه مشکلی پیدا کند، بر دیگری تأثیر منفی خواهد داشت. از این‌جاست که در دانش حقوق اهمیت حقوق رویه‌یی بسیار مهم است. چون حق‌های ماهوی بدون حق‌های رویه پشت‌وانه اصلی خود را از دست خواهد داد. به همین دلیل، قواعد شکلی ضامن قواعد ماهوی است و اهمیت آن نیز ناشی از وضعیت تضمین‌کننده‌گی است.

نمودار ۱۰: عناصر برنامه‌ریزی سرزمینی برای تأمین برابری عدالت فضایی

در برنامه‌ریزی فضایی در جامعه‌یی همانند افغانستان به‌دلیل توزیع ناعادلانه فرصت‌ها و عامل عدالت فضایی، باید بازتوزیع فرصت‌ها صورت گیرد تا نابرابری فضایی تا حدودی تعدیل و در نتیجه زمینه دسترسی به زیرساخت‌های سخت و نرم فراهم شود؛ به عبارت دیگر، دسترسی به عدالت فضایی با شاخص برابری فرصت (حق رویه‌یی) بستر را برای (حقوق ماهوی) فراهم می‌کند. تبعیض فضایی و سرزمینی در صورتی کاهش می‌یابد که بازتوزیع فرصت انجام شود و بدین‌رو، از لوازم عدالت فضایی بازتوزیع فرصت است. روشن است که توزیع مجدد فرصت‌ها و امکانات در قالب برنامه‌ریزی کلان فضایی امکان‌پذیر است و برنامه‌ریزی فضایی مهم‌ترین راه‌کار بازتوزیع فرصت در جغرافیایی سیاسی است. ازسوی دیگر، بازتوزیع امکانات به‌دلیل کارکردهای متعدد، ضروری است و جزو تعهدات اجباری دولت به‌شمار می‌آید. پیش‌ازاین دامنه‌های کلیدی نابرابری فضایی در افغانستان با استناد به تحقیقات بانک جهانی مشخص و برخی از آمارهای آن نیز بیان شد.

در این راستا و در چارچوب عدالت اسلامی، یکی از برنامه‌های بسیار مهم جهت کاهش نابرابری‌ها و تخصیص ناعادلانه امکانات و خدمات در سطح کشور و بی‌عدالتی خواندن نحوه تخصیص آن‌ها، برنامه‌ریزی سرزمینی است. درواقع، تمام فعالیت‌های عمرانی و رفاهی باید براساس برنامه‌ریزی سرزمین انجام شود.

۶-۱. توزیع برابر فرصت زمین و بهره‌وری

فورت و روبن با استفاده از روش دینامیک از طریق داده‌های تابلویی به بررسی تأثیر نابرابری زمین بر رشد اقتصاد پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد حرکت به سمت توزیع برابر زمین تأثیر مثبت و قابل توجهی بر رشد اقتصادی یک کشور دارد؛ اما این امر به ایجاد و گسترش اصلاحات آموزش و همچنین الزامات نهادی از تأمین حقوق مالکیت منوط است (Fort & Ruben, 2007: 44).

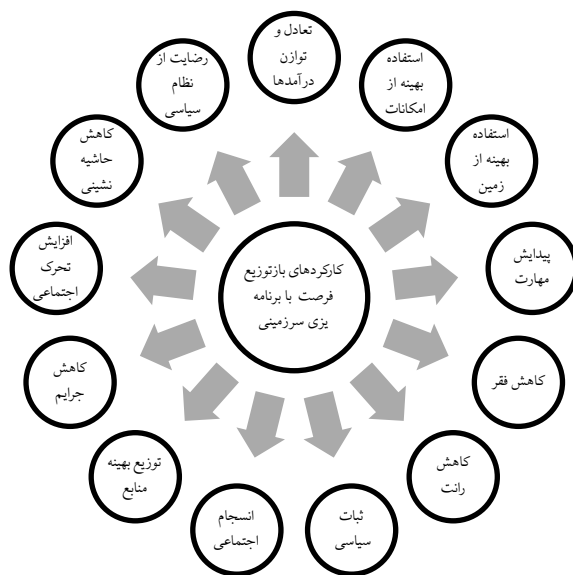
گالور و هم‌کاران به بررسی رابطه میان نابرابری زمین، روند گذر کشورها از مرحله کشاورزی به مرحله صنعتی پرداخته‌اند. آنان نیز بر نقش نابرابری زمین در هزینه‌های عمومی آموزش و تحصیل و در نتیجه ایجاد مانع در تشکیل سرمایه انسانی مورد نیاز تأکید کرده و آن را دلیل الگوهای متفاوت رشد در بین کشورها می‌دانند (Galor et al. 2004). مطالعه نشان می‌دهد که توزیع برابر زمین بر رشد و بهره‌وری اقتصادی تأثیر مثبت دارد (ارجمندی و هم‌کاران، ۱۳۹۴: ۱۴۸).

۶-۲. بازتوزیع فرصت

بازتوزیع امکانات از طریق برنامه‌ریزی فضایی قطعاً تبعیض را کاهش داده و حاشیه‌نشینی را کم‌رنگ خواهد کرد. بازتوزیع فرصت و تأمین عدالت فضایی میزان رضایت و اعتماد مردم را افزایش می‌دهد؛ این امر موجب وفاداری مردم به رژیم سیاسی خواهد شد، که در نهایت منجر به ثبات سیاسی گردیده و مردم حامی نظام سیاسی خواهند بود. تحرک از عوامل اصلی آن برابری فرصت است و بازتوزیع فرصت به دلیل نابرابری منجر به تحرک اجتماعی خواهد شد؛ زیرا کسانی که به امکانات دسترسی ندارد با توزیع مجدد امکانات و استفاده از آن‌ها موجب خواهد شد که منزلت اجتماعی افراد محروم تغییر کند و از یک منزلت و جایگاه اجتماعی به منزلت اجتماعی به‌تر دست یابند. افزایش تحرک اجتماعی (فرصت‌های برابر): افراد از پیشینه‌های محروم نیز می‌توانند با تلاش خود به موفقیت دست یابند، نه صرفاً براساس موقعیت تولدشان.

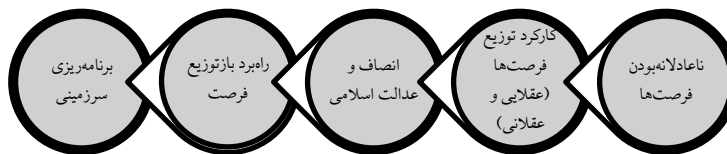
انسجام و وحدت ملی با مشهودبودن عدالت فضایی، که از کارکردهای بازتوزیع فرصت است، در کشور به‌وجود خواهد آمد. هرگونه بی‌عدالتی سرزمینی و فضایی به وحدت ملی آسیب می‌زند. کاهش نابرابری (فقرزدایی): با فراهم کردن دسترسی برابر به فرصت‌ها (مانند آموزش باکیفیت، بهداشت،

وام‌های کم‌بهره)، شکاف درآمدی و ثروت بین اقشار مختلف جامعه کم می‌شود. توسعه سرمایه انسانی: با سرمایه‌گذاری در فرصت‌های آموزشی و مهارتی برای همه، نیروی کار ماهرتر و توانمندتر شده و بهره‌وری کل جامعه افزایش می‌یابد. انسجام و ثبات اجتماعی: کاهش نابرابری، احساس بی‌عدالتی را کم کرده و به افزایش رضایت عمومی، اعتماد و ثبات در جامعه کمک می‌کند. کارایی اقتصادی (تخصیص بهینه منابع): وقتی همه افراد فرصت دارند در جای‌گاه مناسب خود قرار گیرند، استعدادها به‌تر به‌کار گرفته شده و اقتصاد کارآمدتر عمل می‌کند. کاهش جرایم و ناهنجاری‌های اجتماعی: دسترسی به فرصت‌های مشروع می‌تواند انگیزه‌های اقتصادی برای ارتکاب جرم را کاهش دهد.

نمودار ۱۱: کارکردهای بازتوزیع فرصت

کارکردهای یادشده موجب می‌شود که دولت از نظر فقهی - حقوقی بازتوزیع فرصت را در برنامه‌ریزی سرزمینی چه در سطح ملی و چه محلی در نظر گیرد؛ زیرا در تمامی روی‌کرد عقلانی، کارکردگرایی و سودگرایی روشن است که (با عنایت به نمودار بالا) حکومت را به بازتوزیع فرصت از طریق یک برنامه جامع (برنامه‌ریزی سرزمینی) در عرصه‌های مختلف ملزم می‌کند. این تکلیف زمانی قطعی و حتمی خواهد شد که توزیع فرصت‌ها در گذشته به هر دلیل نابرابر و نا عادلانه باشد. حکمرانی اسلامی و اقتضائات منابع اسلامی با محور عدالت و انصاف نیز بازتوزیع فرصت را با کارکردهای یادشده اقتضا دارد. در صورتی که کارکردهای عقلانی و عقلایی مخالف شرع نباشد، و از طرفی منطبق با انصاف و عدالت اسلامی باشد، دولت را مکلف به بازتوزیع فرصت می‌کند.

نمودار شماره ۱۲: شفاف‌سازی و بازنمایی فرایند عقلی - اسلامی بازتوزیع فرصت

۶-۳. تبعیض مثبت^۱

در گذشته کسانی که با نابرابری فضایی شدید روبه‌رو بوده‌اند، برای آن که بتوانند به وضعیت نسبتاً برابری با سایر گروه‌های برخوردار دست یابند و گذشته جبران شود، در برنامه‌ریزی فضایی برای آن‌ها تبعیض مثبت قائل می‌شدند؛ یعنی محرومیت ناشی از نابرابری فضایی را باید جبران کرد؛ وگرنه آنان به احتمال زیاد نمی‌توانند وضعیت خود را بهبود بخشند. در پس بسیاری از توصیه‌ها به پذیرش این مفهوم، انگیزه‌های حقوق انسانی دیده می‌شود (عمرانی و هم‌کاران، ۱۴۰۱: ۱۰۸). در این تحقیق نیز تضمین عدالت فضایی، برابری فرصت و لوازم آن در برنامه‌ریزی سرزمینی، رویکرد ارزشی و انسانی اتخاذ شده است.

۶-۴. کاهش گروه‌های به حاشیه رانده‌شده^۲ و نفی حاشیه‌سازی

گروه‌ها به طریقه‌های مختلف ممکن است که به حاشیه رانده شوند؛ اما در مجموع تفکیک فضایی و سرزمینی و محروم‌سازی از امکانات، زیرساخت‌های نرم و سخت به حاشیه‌نشینی و طرد منجر می‌شود. عوامل به حاشیه‌رانده‌شدن موارد ذیل است: قومیت، نژاد، مذهب، زبان، نیاکان، باورهای خاص، جنیست، منطقه، اقلیت و ...؛ به‌ویژه که زیرساخت‌های سخت که مکان ثابت دارند از طریق نابرابری فضایی و سرزمینی بستر بسیار مهم برای حاشیه‌راندن است.

^۱. تبعیض مثبت معادل "action Affirmative" یا "positive discrimination" است که این تعبیر در عربی به «التمییز الإیجابی» برگردان شده است. تبعیض مثبت مجموعه اقداماتی است، برای ازبین‌بردن اثرات تبعیض‌های گذشته و نیز جهت ایجاد روبه‌ها و نظام‌هایی که مانع از تبعیض‌های آینده می‌شود، هم‌چنین تبعیض مثبت را مجموعه اقداماتی حمایتی می‌دانند که در حالت عادی نهی شده است؛ اما برای حمایت از گروه‌هایی که از حقوق خود محروم شده‌اند، قابل‌اعمال است (Garner, 2009, p.534).

^۲. گروه‌های به‌حاشیه‌رانده‌شده تقریباً هم‌جا هستند و عبارت از افرادی‌اند که به هر دلیلی از فعالیت‌های اصلی و رسمی اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بازنگه‌داشته شده‌اند یا عبارت است از طبقه اجتماعی که به‌دلیل عدم دسترسی به حقوق، امکانات و منابع در حاشیه جامعه قرار دارند. این گروه فرصت برابر در گذشته و حال در عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی محروم نگه‌داشته شده‌اند، Annika Frantzell, Human Security, Peacebuilding, and the Hazara Minority of Afghanistan: A study of the importance of improving the community security of marginalized groups in peacebuilding efforts in non-Western Societies, Department of Political Science Master's Thesis in Global Studies, Supervisor: Ted Svensson, SIMT 07, Fall Term, 2011.

برابری فرصت اقتضا دارد که در برنامه‌ریزی فضایی میزان و تعداد گروه‌های به حاشیه‌رانده‌شده کاهش یابد و کشور به یک چشم‌انداز مثبت از فضا و محیط زنده‌گی دست یابد. در یک برنامه‌ریزی فضایی و سرزمینی باید برنامه‌های کلان زیرساختی برای مناطق به حاشیه‌رانده‌شده پیش‌بینی شود. این درحالی است که در افغانستان این‌گونه نبوده است. شاهد آن تغییر مسیر توتاب از بامیان و میدان وردک به مسیر سالنگ است که مورد اعتراض تعدادی از شهروندان افغانستان قرار گرفت.^۱ یا سرک قره باغ – جاغوری به‌رغم تصویب بودجه آن در پارلمان شروع آن در اواخر حکومت اشرف غنی تکمیل نشد که حاشیه‌نشینی بخشی از قره باغ، جاغوری و ولسوالی‌های اطراف را کاهش می‌داد. امثال این برنامه‌ها به کاهش حاشیه‌نشینی کمک خواهد کرد و در مجموع برای هم‌پسته‌گی ملی و کاهش تبعیض به‌صورت بنیادی کمک می‌کند.

۵-۶. نفی رانت فضایی

رانت، نوعی درآمد حاصل از منابع طبیعی یا اهدایی طبیعت به انسان می‌باشد، که ثروت به دست‌آمده ناشی از فعالیت و نقش انسان نیست؛ بل که انسان بدون فعالیت مولد اقتصادی به منابع دست می‌یابد. این منابع طبیعی ممکن است معادن، زمین زراعی، نفت، گاز، آب و... باشد و این درست همان چیزی است که در مفهوم عامیانه به‌عنوان سود بادآورده نام برده می‌شود، که کسب درآمد نه از طریق مشارکت عامل تولید در فعالیت اقتصادی، بل که به‌واسطه داشتن قدرت سلب اختیار از دیگران امکان‌پذیر است (فضلی‌نژادی و احمدیان، ۱۳۸۹: ۱۳۱). رانت از انحصار ناشی می‌شود و در زمین و آب نیز اگر برخی افراد و گروه‌های اجتماعی به‌صورت استثنایی دسترسی به زمین و آب داشته باشند که برای دیگران فراهم نباشد، به آن رانت زمین اطلاق می‌شود. از این‌رو، در برنامه کلان در قالب برنامه‌ریزی فضایی نه‌تنها به رانت زمین و آب توجه نشده است، بل که افزون بر توجه باید سازوکارهایی برای مبارزه با آن نیز تعیین شود. قراردادن مبارزه و حذف رانت در برنامه‌های کلان دولت از جمله در قسمت زمین و آب موجب تضمین برابری فرصت و رقابت خواهد شد؛ البته رانت فقط مختص زمین و آب نیست و تمامی زیرساخت‌های نرم و سخت، ظرفیت رانت فضایی را دارد. عدالت فضایی و برابری فرصت صدور بسیار از اسناد مبتنی بر رانت و غصب زمین را مردود می‌شمارد و از این جهت نیاز جدی به برنامه‌ریزی فضایی جامع است که نابرابری فضایی و سرزمینی

^۱. یک مسیر خط برق ۵۰۰ کیلوولت که قرار بود از ترکمنستان به افغانستان وارد شود، طرحی بود که طراحی اولیه آن توسط شرکت آلمانی فیشنر انجام شد و قرار بود این خط برق از مسیر ولایات مرکزی افغانستان از جمله بامیان عبور کند؛ اما دولت با ادعای کوتاه‌بودن مسیر سالنگ و کاهش هزینه‌ها مسیر سالنگ را به‌عنوان مسیر عبور این خط برق اعلام کرد. تصمیم جای‌گزینی مسیر سالنگ با مسیر بامیان در جلسه ۱۱ فور ۱۳۹۵ کابینه افغانستان تصویب شد. این جای‌گزینی، اعتراض قشرهای مختلف مردم را در افغانستان و سایر کشورها - به‌ویژه هزاره‌ها و شماری از مقامات سیاسی این کشور را در پی داشت و این تصمیم را یک اقدام غیرملمی و تبعیض‌آمیز دانستند و دست به اعتراض زدند. شورای علمای شیعه افغانستان در بیانیه‌بی‌خواسار عبور پروژه توتاب از مسیر بامیان شدند.

را رفع نماید. چند اقدام مشخص باید در این عرصه صورت گیرد: الف. تعدیل اسناد برخی گروه‌ها که زمین‌ها و کوه و بیابان‌ها به آن‌ها واگذار شده و مصداق بارز رانت است؛^۱ ب. برگرداندن زمین‌های دولتی که ازسوی گروه و افراد زورمند غصب شده است؛^۲ ج. توزیع زمین برای کسانی که با نابرابری فرصت مواجه بوده‌اند^۳ و از دسترسی به زمین‌های مناسب محروم یا زمین آن‌ها غصب شده است؛ د. بازبینی سیاست‌های کلان دولت در مورد کوچی‌ها برای رفع محرومیت آن‌ها و حذف بستر درگیری با مردمان بومی.

۶-۶. فراگیرسازی قومی و برنامه‌ریزی فضایی

اصطلاح «شهر تقسیم‌شده» به پدیده‌های مختلفی اطلاق می‌شود، که در آن شهرها از نظر قومیت، نژاد، درآمد و سن از نظر جغرافیایی جدا شده‌اند. تعداد قابل توجهی از شهرها، از جدایی اجتماعی و قومی در شهرهای غربی گرفته تا جنگ داخلی در بیروت یا تقسیم‌بندی سیاسی در برلین، در معرض تنش‌های شدید میان گروهی و خشونت قرار دارند که بازتابی از شکاف‌های قومی یا ملی‌گرایانه است. شهرهایی مانند اورشلیم، بلفاست، ژوهانسبورگ، نیکوزیا، الجزیره، ساریوو، دهلی‌نو، بیروت، هنگ‌کنگ و بروکسل صحنه‌هایی شهری هستند که تحت تأثیر تعارض‌های عمیق میان گروهی قرار گرفته‌اند. در برخی موارد (مانند اورشلیم و بلفاست)، این شهرها کانونی برای درگیری‌های ملی‌گرایانه حل‌نشده محسوب می‌شوند. چنین شهرهایی می‌توانند میدان نبردی میان گروه‌های قومی باشند که هر یک، شهر را متعلق به خود می‌دانند. مشروعیت ساختارهای سیاسی و قوانین تصمیم‌گیری شهری توسط گروه‌های قومی، که به دنبال سهم برابر یا متناسب از قدرت هستند، به چالش کشیده می‌شود. چنین شهرهایی که در نقطه بحران قرار دارند، می‌توانند به عنوان عوامل قابل توجه و مستقل، مانع موفقیت روند صلح منطقه‌ای و ملی شوند (Sarwari & Ono, 2023: 2).

تبعیض، نابرابری، ترجیحات فردی و شبکه‌های اجتماعی همه‌گی در شکل‌گیری جدایی اجتماعی نقش دارند و درعین‌حال، بستر را برای نابرابری فضایی و تبعیض فضایی فراهم می‌کنند. کشور تقسیم‌شده یا شهر تقسیم‌شده به راحتی بستر سیاست‌های سازمان‌دهی شده تبعیض‌آمیز را فراهم می‌کند. ازسوی دیگر، چشم‌انداز کشوری و شهری مبتنی بر قومیت‌ها چالشی جدی برای برنامه‌ریزان شهری و سیاست‌گذاران دولتی در دستیابی به شهرهای فراگیر و پایدار هستند. کشور و شهر

^۱. برخی از فرامین صادرشده با ویژه‌گی قومی، خلاف عدالت فضایی و دسترسی برابر به زمین است و مصداق رانت و تبعیض می‌باشد.

^۲. یکی از اهداف قانون تنظیم امور زمین‌داری همین استرداد زمین‌های غصب‌شده اعلام شده است. همین‌طور هدف دیگر استرداد زمین‌هایی که خلاف احکام

شریعت، قانون توزیع، تصرف شده باشد (قانون تنظیم امور زمین‌داری، ماده دوم، بند ۳ و ۴).

^۳. در قانون امور تنظیم امور زمین‌داری در ماده ۵۴ بند ۳ آمده است: شرایط توزیع زمین: «بی زمین یا کم‌زمین»

تقسیم‌شده از منظر گروه‌های قومی خلاف نظریه ملت‌سازی و امت اسلامی است و آن دو را به چالش می‌کشد.

سیاست‌گذاران فضایی باید بر فراگیرسازی قومیت‌ها در برنامه‌ریزی خود تمرکز کنند؛ زیرا قومیت همیشه موضوعی حساس برای شهروندان افغانستان بوده است. فضایی که در آن قومیت‌های مختلف بتوانند روزانه با یک‌دیگر تعامل داشته باشند، از طریق یک طراحی به‌تر (برنامه‌ریزی فضایی) لازم است. برای نمونه، طرحی جامع برای شهر، چهارچوب طراحی شهری کابل (KUDF) مسأله جدایی قومی شهر را نادیده گرفته است. این طرح، از نظر مشارکت عمومی، نسبت به طرح سال ۲۰۱۱ یک گام به عقب محسوب می‌شود. این چهارچوب به محیط ساخته شده اطراف محورها توجه نکرده و به جای آن، خانه‌ها و محله‌ها را تخریب کرده است. برنامه‌ریزی منابع آینده به‌طور مساوی در سطح شهر توزیع نشده و نتیجه آن شهری با جدایی بیش‌تر قومی و توزیع نابرابر امکانات است که به تعمیق تنش‌های قومی موجود در کابل منجر می‌شود. برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران شهری در کشور باید روی‌کرد خود را بازنگری کنند. طرح‌های جامع قبلی به عامل حیاتی جدایی قومی در شهر و نحوه رفتار دولت با این موضوع توجه نکرده‌اند. نبود یک راه‌کار مشخص یا سیاست شهری برای تقسیم‌بندی کابل، موجب افزایش شکاف و خطرات بیش‌تر برای آینده پایدار شهر خواهد شد (Sarwari & Ono, 2023: 15).

باوجود مطالب یادشده نباید غافل بود که دولت نباید به نام فراگیرسازی قومی، برخی قومیت‌ها را با توجیه برنامه‌ریزی فضایی از مناطق بومی به‌صورت اجباری کوچ دهد و به پاک‌سازی دست بزند. از عوامل کوچ اجباری برنامه‌ریزی‌شده، تغییر بافت جمعیت به‌صورت نادرست است. براساس حقوق بین‌الملل معاصر کوچ اجباری جنایت بر ضد انسانی است و مجازات دارد.

۷-۶. حذف و لغو تبعیض ساختاری^۱

در صورتی که در تصمیم‌ها و اقدام‌های سطح کلان کشور تبعیض ساختاری حذف و لغو نشود، برنامه‌ریزی فضایی در راستای تضمین برابری فرصت و عدالت فضایی موفق نخواهد بود. بدان معنا که برنامه‌ریزی سرزمینی با سایر تصمیمات و اقدامات در سطح کلان کشور باید هم‌خوانی داشته باشد. اگر قانون‌گذاری، راهبردها، سیاست‌ها مغایر با برابری فرصت و عدالت فضایی باشد، بدیهی

^۱. «تبعیض ساختاری» مبتنی بر شیوه سازمان‌دهی جامعه و ساختار نهادهاست. تبعیض ساختاری «از طریق هنجارها، روال‌ها، الگوهای نگرشی و رفتاری با ایجاد موانعی در برابر دستیابی به برابری واقعی یا فرصت‌های برابر عمل می‌کند. «تبعیض نظام‌مند» به‌عنوان «قواعد حقوقی، سیاست‌ها، رویه‌ها یا نگرش‌های فرهنگی غالب در بخش دولتی یا خصوصی که برای برخی گروه‌ها محرومیت‌های نسبی و برای گروه‌های دیگر امتیازاتی ایجاد می‌کند» (Crowley, 2020, p. 5) «تبعیض ساختاری» به‌عنوان «قوانین، هنجارها، روال‌ها، الگوهای نگرش و رفتار در نهادهای و سایر ساختارهای اجتماعی که آگاهانه یا ناخودآگاه، موانعی را برای گروه‌ها یا افراد در دسترسی به حقوق و فرصت‌های برابر با دیگران ایجاد می‌کنند و به نتایج نامطلوب‌تری برای آن‌ها نسبت به اکثریت جمعیت منجر می‌شوند».

است که برنامه‌ریزی فضایی نمی‌تواند به تحقق آن دو منجر شود. از این جهت هماهنگی در سطح تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های کلان نیاز حیاتی است. تبعیض ساختاری و نظام‌مند قطعاً مانع دستیابی به فرصت‌های برابر (Niall Crowley, 2020: 5) به زیرساخت‌های سخت و نرم در پهنه سرزمین است. در مجموع، انسجام نگرشی، هنجاری، ساختاری و رفتاری در عرصه برابری فرصت نیاز است تا برنامه‌ریزی فضایی بتواند برابری فرصت و عدالت فضایی را تأمین کند.

نمودار ۱۰. حذف تبعیض ساختاری و نتیجه برابری فرصت و عدالت فضایی

۶-۸. الگوی مکان‌یابی متناسب با برابری فرصت

در هنگام توزیع جمعیت و فعالیت در پهنه سرزمین نیاز به مکان‌یابی مناسب است، که الگوهای مختلف برای آن وجود دارد و از این جهت باید از الگویی پی‌روی شود که متناسب با تضمین برابری فرصت بوده و آن را نقض ننماید. مکان‌یابی به‌گونه‌ای باشد که بستر دسترسی جمعیت و گروه‌های زیادی را به زیرساخت‌های سخت و نرم فراهم نماید. الگوی پی‌روی‌شده نباید به تبعیض سازمان‌دهی شده دامن‌بزند و حاشیه و محروم‌سازی را به‌صورت نظام‌مند در پی داشته باشد. در تمامی پروژه‌هایی که تعریف می‌شود، باید اصل برابری فرصت و حق بر آن مدنظر باشد، تا عدالت فضایی محقق شود.

۷. مناقشه

باتوجه پرسش‌های تحقیق، دولت مکلف است که برای تضمین برابری فرصت برای دسترسی به زیرساخت‌های سخت و نرم سیاست‌های مشخص با روی‌کرد حقوقی در برنامه‌ریزی سرزمینی بگنجانند؛ زیرا حق بر برابری فرصت برای دسترسی به زیرساخت‌ها، به‌ویژه در نوع سخت بدون برنامه جامع و کلان به دست نخواهد آمد؛ زیرا زیرساخت‌ها بعد سرزمینی دارد و برای دسترسی به‌ترین راه‌کار برنامه‌ریزی سرزمینی است. بدین رو، سیاست‌گذاری‌های حقوقی در برنامه‌ریزی سرزمینی گنجانده شود، تا از ره‌گذر آن دسترسی به زیرساخت‌های سخت و نرم فراهم گردد. دسترسی به آب، راه، برق، زمین با کاربری‌های مختلف و امثال آن بدون برنامه‌ریزی جامع سرزمینی امکان‌پذیر نیست و از طرفی سیاست‌گذاری‌های مشخص نیاز است تا از این ظرف برای

دست‌رسی به زیرساخت‌ها فراهم گردد؛ ازسوی دیگر، دسترسی به زیرساخت‌های نرم همانند آموزش، سلامت، امنیت، آسایش، کار، تأمین اجتماعی، نهادهای فراگیر نیز نیازمند استفاده از برنامه‌ریزی سرزمینی است. در برنامه‌ریزی سرزمینی سیاست‌های کلان باید تعریف گردد، که تبعیض در حوزه زیرساخت‌های سخت یادشده را برداشته و برابری فرصت را ارتقا دهد. تاکنون در کشور چنین برنامه‌ریزی با سیاست‌گذاری‌های حقوقی معین وجود نداشته، که بعد الزامی داشته باشد. بدین‌رو، در حوزه توزیع زیرساخت‌های سخت و نرم نا برابری وجود دارد؛ زیرا در کشورها اساساً شناخت از این برنامه با مؤلفه‌های معین در مراجع علمی وجود ندارد تا بستر آن در عمل فراهم گردد. از این جهت وجود این گونه آثار ضروری و حیاتی است.

ازسوی دیگر، آثار مشخص داخلی در زمینه ساست‌گذاری حقوقی در برنامه‌ریزی سرزمینی با روی‌کرد برابری فرصت اصلاً وجود ندارد. با عنایت به جست‌وجوی نویسنده، نوشتار حاضر اولین اثری است که با این روی‌کرد سیاست‌گذاری‌های حقوقی دولت را در برنامه سرزمینی با روی‌کرد یادشده مورد بحث قرار داده است، زیرا هر اقدام عملی نیازمند بحث علمی است.

به‌کارگیری سیاست‌گذاری حقوقی در ظرف برنامه‌ریزی سرزمینی با روی‌کرد برابری فرصت در حوزه زیرساخت‌ها بسیاری از مشکلات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی را حل خواهد کرد. به‌خصوص سیاست‌گذاری با این ویژه‌گی، انسجام ملی، ثبات سیاسی، وفاداری به حکومت و امثال آن را در پی دارد. در طولانی‌مدت اجرای این‌گونه سیاست‌ها صلح پایدار را به ارمغان خواهد آورد. از طرفی اجرای برنامه باخصوصیات یادشده در جامعه چندپارچه امر ضروری و بسیار حیاتی است تا بستر واگرایی کاهش یافته و مردمان کشور را تبدیل به یک ملت به معنای واقعی می‌کند.

۸. نتیجه‌گیری

نابرابری فضایی و سرزمینی و دامنه‌های کلیدی آن زیرساخت‌های مختلف نرم و سخت را پوشش می‌دهد. خروج از تبعیض و نابرابری سرزمینی نیازمند راه‌کار حقوقی (با وصف الزامی) است که در قالب برنامه راهبردی در یک برنامه کلان به نام برنامه‌ریزی سرزمینی با شاخص تضمین برابری فرصت و بازتوزیع فرصت تعریف گردد. دسترسی به زیرساخت‌های سخت همانند زمین، راه‌های معیاری، حمل‌ونقل مناسب، آب، برق، فناوری و امثال آن با برنامه‌ریزی سرزمینی امکان‌پذیر است. از سوی دیگر، دسترسی به زیرساخت‌های نرم، با بستر مناسب زیرساخت سخت، با وصف نابرابری نیز نیازمند برنامه‌ریزی سرزمینی است. بدان معنا که دسترسی به زیرساخت‌های نرم، زمینه و بستر آن زیرساخت‌های سخت است. دسترسی به سلامت، آموزش، فرصت شغلی مناسب، نهادهای فراگیر، تأمین اجتماعی، خدمات اداری و امثال آن نیازمند برنامه کلان منسجم و سرزمینی است. وان‌گهی

تضمین برابری فرصت نیازمند برنامه راهبردی بلندمدت با شاخص و عناصرهای معین است (که در متن تحقیق نام برده شد)، تا از طریق برابری فرصت و امکانات، عدالت سرزمینی را در حوزه زیرساخت‌های سخت و نرم فراهم نماید. طراحی و اجرای برنامه راهبردی با عناصر (بازتوزیع فرصت، تبعیض مثبت، الگوی مکان‌یابی مناسب، حذف و لغو تبعیض ساختاری، فراگیرسازی قومی، حذف رانت فضایی و سرزمینی) با هدف رفع نابرابری فضایی، کارکردهای مثبت مختلف دارد، که بیش از پیش کشور را به سمت توسعه و پیشرفت سوق می‌دهد و شکاف‌های ناشی از زمینه‌های هویت، موقعیت و وضعیت اجتماعی را کاهش داده و به سیاست‌گذاری حکومت در زمینه دولت - ملت‌سازی، بیش از پیش کمک خواهد نمود. در پایان قابل یادآوری است که برنامه‌ریزی سرزمینی و فضایی، بر اراده الهی (بر عدالت)، عدالت فضایی و کرامت انسانی استوار است که همه‌گی دارای مبانی و منابع دینی و فرادینی است و عقلای عالم توانسته‌اند از این ره‌گذر به عدالت فضایی و سرزمینی دست یابند.

تضاد منافع

نتایج این پژوهش با هیچ فرد حقیقی و حقوقی تعارض منافع ندارد. از هیچ نهاد دولتی و خصوصی نیز حمایت مالی دریافت نکرده است.

ORCID

Qasem ali sadaqat

<https://orcid.org/0009-0002-6717-5350>

منابع

۱. ارجمندی، امین؛ زارع مهرجردی، محمدرضا. (۱۳۹۴). تأثیر نابرابری توزیع زمین در بهره‌وری عوامل تولید (مطالعه موردی: کشورهای منتخب اسلامی). *اقتصاد کشاورزی و توسعه*. ۲۳(۲). ۱۶۳-۱۴۳. <https://doi.org/10.30490/aead.2015.58996>
۲. آقاتبار رودباری، جمیله؛ بریمانی، خدیجه؛ اقامیرزایی محلی، طاهره و صفاریان همدانی، سعید. (۱۳۹۷). آمایش سرزمین، راهبردی برای توسعه آموزش عالی سلامت. *طب و تزکیه*. ۲۷(۲). ۱۱۳-۱۲۳. https://www.tebvataskiye.ir/article_69025.html
۳. اکبری، یونس؛ ایمانی جاجرمی، حسین و رستمعلی زاده، ولی‌الله. (۱۳۹۵). تحلیل و بررسی موانع آمایش سرزمین در ایران. *سیاست‌نامه علوم و فناوری*. ۶(۳). ۵-۱۳. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24767220.1395.06.3.1.8>
۴. عمرانی سلمان، بکشلو رضا؛ محمدی، محمدرضا. (۱۴۰۱). «تبعیض مثبت» یا «تبعیض روا»؟ تأملی بر مفهوم‌شناسی تبعیض در نظام حقوقی ایران؛ مطالعه موردی «بومی‌گزینی‌های استخدامی». *حقوق‌داری*. ۹(۳۰). ۹۹-۱۲۰. <https://qjal.smtc.ac.ir/article-1-986-fa.html>

۵. فضلی‌نژاد، سیف‌الله؛ احمدیان، مرتضی. (۱۳۸۹). اقتصاد رانتی در ایران و راه‌های برون رفت از آن. مجله اقتصادی (دوماهنامه بررسی مسائل و سیاستهای اقتصادی). ۱۰ (۱۱ و ۱۲). ۱۲۹-۱۵۸. <https://ejip.ir/article-1-231-fa.html>

۶. قانون تنظیم امور زمینداری، مصوب ۱۳۹۵.

۷. نافع چاودری (۱۳۹۸). قدرت، نابرابری و منازعات محلی بر سر زمین در افغانستان: مطالعه مناطق حومه کابل. کابل: انستیتوت مطالعات استراتژیک افغانستان.

9. Afghanistan: A study of the importance of improving the community security of marginalized groups in peacebuilding efforts in non-Western societies (Master's thesis, Lund University, Department of Political Science, Sweden). Retrieved from <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/1973864>

10. Garner, Bryan A. (2009). Black's law dictionary. 9th ed. St. Paul, MN: West

11. Hafeznia, M. R., & Ghaderi Hajat, M. (2016). Conceptualization of spatial justice in political geography. *Geopolitics Quarterly*, 11(4). Retrieved from http://journal.iag.ir/article_55814.html

12. Frugh, Q. A., & Naseri, M. F. (2025). Surveying the IT infrastructure challenges in Afghanistan. *International Journal on Advanced Technology, Engineering and Information System (IJATEIS)*, 4(2), 267-281. <https://doi.org/10.55047/ijateis.v4i2.1717>

13. Global Call to Action against Poverty Afghanistan. (2016, July). Study on inequalities and social exclusion: Opportunities in Agenda 2030. Kabul, Afghanistan: Global Call to Action against Poverty (GCAP) Afghanistan. Retrieved from <https://gcap.global/wp-content/uploads/2018/07/GCAP-Afghanistan-Study-on-Inequalities-and-Social-Exclusion.pdf>

14. Sarwari, F., & Ono, H. (2023). An analysis of urban ethnic inclusion of master plans: In the case of Kabul City, Afghanistan. *Urban Science*, 7(1), 3. <https://doi.org/10.3390/urbansci7010003>

15. World Bank. (2021). Afghanistan spatial disparities assessment: Identifying drivers of differential development (Vol. 1). Washington, DC: World Bank. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/429451614831305312/pdf/Afghanistan-Spatial-Disparities-Assessment-Identifying-Drivers-of-Differential-Development.pdf>

16. Vaezi, Hamzeh, (2002). Afghanistan and incomplete structures of national identity, Tehran: Erfan Publications. [In Persian]

17. World Economic Forum. (2020). The global social mobility report 2020: Equality, opportunity and a new economic imperative. Geneva, Switzerland: World Economic Forum. Retrieved from https://www3.weforum.org/docs/Global_Social_Mobility_Report.pdf

18. Yamagata, Y., & Yang, P. P. J. (Eds.). (2020). Urban systems design: Creating sustainable smart cities in the Internet of Things era. Amsterdam, Netherlands: Elsevier. <https://doi.org/10.1016/C2017-0-04401-4>

19. Policy study. Strasbourg, France: Council of Europe, Intercultural Cities Programme. Retrieved from <https://rm.coe.int/policy-study-identifying-and-preventing-systemic-discrimination-at-the/1680a00ef4>

20. Recommendation No. 2: Equality bodies to combat racism and intolerance at national level (Revised; adopted on 7 December 2017). Strasbourg, France: Council of Europe. Retrieved from <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-/16808b5a23>

References

1. Afghanistan: A study of the importance of improving the community security of marginalized groups in peacebuilding efforts in non-Western societies (Master's thesis, Lund University, Department of Political Science, Sweden). Retrieved from <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/1973864>
2. Aghatabar Roudbari, Jamileh, Barimani, Khadijeh, Aghamirzaei Mahalli, Tahereh, & Safarian Hamadani, Saeed. (2018). Land use planning: A strategy for the development of health higher

- education. *Medicine and Cultivation*, 27(2), 113–123. https://www.tebvatazkiye.ir/article_69025.html [In Persian]
3. Akbari, Younes, Imani Jajermi, Hossein, & Rostamali Zadeh, Valiollah. (2016). Analysis and investigation of barriers to land use planning in Iran. *Science and Technology Policy Letter*, 6(3), 5–13. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24767220.1395.06.3.1.8> [In Persian]
4. Arjmandi, Amin, & Zare Mehrjardi, Mohammad Reza. (2015). The effect of inequality in land distribution on the productivity of production factors (A case study of selected Islamic countries). *Agricultural Economics and Development*, 23(2), 143–163. <https://doi.org/10.30490/aead.2015.58996> [In Persian]
5. Fazelinejad, Seifollah, & Ahmadian, Morteza. (2010). Rentier economy in Iran and ways to overcome it. *Economic Journal (Bimonthly Review of Economic Issues and Policies)*, 10(11–12), 129–158. <https://ejip.ir/article-1-231-fa.html> [In Persian]
6. Frugh, Q. A., & Naseri, M. F. (2025). Surveying the IT infrastructure challenges in Afghanistan. *International Journal on Advanced Technology, Engineering and Information System (IJATEIS)*, 4(2), 267–281. <https://doi.org/10.55047/ijateis.v4i2.1717>
7. Garner, Bryan A. (2009). *Black's law dictionary*. 9th ed. St. Paul, MN: West
8. Global Call to Action against Poverty Afghanistan. (2016, July). Study on inequalities and social exclusion: Opportunities in Agenda 2030. Kabul, Afghanistan: Global Call to Action against Poverty (GCAP) Afghanistan. Retrieved from <https://gcap.global/wp-content/uploads/2018/07/GCAP-Afghanistan-Study-on-Inequalities-and-Social-Exclusion.pdf>
9. Hafeznia, M. R., & Ghaderi Hajat, M. (2016). Conceptualization of spatial justice in political geography. *Geopolitics Quarterly*, 11(4). Retrieved from http://journal.iag.ir/article_55814.html
10. Nafeh Chaudhry. (2019). *Power, inequality, and local conflicts over land in Afghanistan: A study of the suburban areas of Kabul*. Kabul: Afghanistan Institute for Strategic Studies. [In Persian]
11. Omrani Salman, Bakshloo, Reza, & Mohammadi, Mohammad Reza. (2022). “Positive discrimination” or “permissible discrimination”? A conceptual reflection on discrimination in the Iranian legal system: A case study of employment-based localization policies. *Administrative Law*, 9(30), 99–120. <https://qjal.smtc.ac.ir/article-1-986-fa.html> [In Persian]
12. Policy study. Strasbourg, France: Council of Europe, Intercultural Cities Programme. Retrieved from <https://rm.coe.int/policy-study-identifying-and-preventing-systemic-discrimination-at-the/1680a00ef4>
13. Recommendation No. 2: Equality bodies to combat racism and intolerance at national level (Revised; adopted on 7 December 2017). Strasbourg, France: Council of Europe. Retrieved from <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-/16808b5a23>
14. Sarwari, F., & Ono, H. (2023). An analysis of urban ethnic inclusion of master plans: In the case of Kabul City, Afghanistan. *Urban Science*, 7(1), 3. <https://doi.org/10.3390/urbansci7010003>
15. Vaezi, Hamzeh, (2002). *Afghanistan and incomplete structures of national identity*, Tehran: Erfan Publications. [In Persian]
16. World Bank. (2021). *Afghanistan spatial disparities assessment: Identifying drivers of differential development* (Vol. 1). Washington, DC: World Bank. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/429451614831305312/pdf/Afghanistan-Spatial-Disparities-Assessment-Identifying-Drivers-of-Differential-Development.pdf>
17. World Economic Forum. (2020). *The global social mobility report 2020: Equality, opportunity and a new economic imperative*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum. Retrieved from https://www3.weforum.org/docs/Global_Social_Mobility_Report.pdf
18. Yamagata, Y., & Yang, P. P. J. (Eds.). (2020). *Urban systems design: Creating sustainable smart cities in the Internet of Things era*. Amsterdam, Netherlands: Elsevier. <https://doi.org/10.1016/C2017-0-04401-4>